چه دا نور شاعران کاندې هغه نه کا
رحمان کړی نوی نوی اجتهاد دی
رحمان بابا

د اروابناد استاد الفت د نا چاپ شوي آثارو څخه:

نوی څرک
یا
نوې رڼا

Ketabton.com

لیکونکی: ګل پاچا (الفت)

اسد ۱۳۲۲ هجري ش.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

سر ليك:	مخ:
ماخذونـــــــــــــــــــــــــــــه	
نـــــــــــوی افكـــــــــــــار	۱ـ۷
پښـــــــــــتو او سانســـــــــكرت	۸ـ۱۹
پښـــــــــــتو او فارســـــــــــي	۱۹ـ۲۴
تركيــــــــــب او اشـــــــــتقاق	۲۵ـ۳۸
د ژبـــــــو عمــــــــومي ويــــــش	۳۹ـ۴۱
د ژبـــــــو عمــــــومي تـــــاريخ	۴۲ـ۴۴
د لغــــــاتو تغيــــــر او تحـــــول	۴۵ـ۴۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماخذونه

کومه تتبع چې زه ئې له څه وخته د پښتو په شاوخوا کښې لرم او هغه الهامات چه په وخت په وخت د يوې ذهني توجه په اثر کښې ماته پيدا شويدی د يوې رڼا په صورت ئې له ما سره د دې کتاب په ليکلو کښې مرسته کړېده وروسته تر دې ځينې متفرق يادداشتونه او د پښتو او فارسی قاموسونه لکه بيلو، راورټی، برهان قاطع او هغه کتابونه چه په لسانياتو او لساني مسايلو باندې بحث کوي لکه د جرجی زيدان فلسفة اللغويه يا سخندان فارسی او ځينې متفرق مقالات د دې کتاب ماخذونه بللی شو. مګر پخپله پښتو ژبه اصلي او اساسي ماخذ دی او هغه ذهني واردات چه د هر چا دپاره منحصر بفرد نسخه وي او د دماغ محصول بلل کيږي د کتاب اصلي عنصر بلکه روح ګڼلی شم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

نوی افکار

که سړی د انسان ذهني او فکري حال له نظر لاندې ونيسي او د بشر دماغی اکتشافات د زمانې او تاريخ په صفحه کښې ګوري يقين به وکړي چه هر نوی فکر په لمړی وخت کښې ډېر غريب په نظر راغلی او هر چا ته لکه جنون او لېونتوب ښکاره شويدی مګر همدغه جنون د دنيا د ډېرو اشخاصو د محدود او محصور ذهنيت پرده څيرلی او يوه نوی رڼائې خلقو ته څرګنده کړېده.

ډېرو پوهانو او لارښودونکو په اول وخت کښې د هغې خندا صله اخستی ده چه د ملنډو او مسخرو په وخت کښې پيدا کيږي مګر وروسته د ملتو او اقوامو په تحسين او آفرين بدله شوېده.

د دې خبرې مطلب دا دی چه ډېر حقايق په دنيا کښې په خوارو سترګو کتل شويدی مګر وروسته ئې احترام او تقدير شويدی نو که کله ستاسې په مغزو کښې کومه نوی رڼا د يوې برېښنا په څېر وځليږي هيڅکله ورته په سپکه سترګه مه ګورئ او د چا د منلو او نه منلو پروا مه کړئ.!!

ډېر ځله سړی يو خوبويني او هغه ټکی په ټکی رښتيا شي ډېر کرته سړي ته په وينښه يوه سودا پيدا شي او هغه حقيقت پيدا کړي.

که تاسی خپلو نفسی کيفياتو ته ښه ځير شئ کله سړی يو ځای يا يو وضعيت وينی چه هغه ورته اشنا معلوميږی، نو بيا وايم چه خپلو تصوراتو ته په بې اعتنائي ونه ګورئ او تعقيب ئې وکړئ.

که تاسې د دنيا د مخترعينو حال او احوال په نظر کښې ونيسئ يا د هغو فلاسفه ؤ ژوند ته وګورئ چه دنيا ته ئې نوي افکا او نظريات راوړي دي هغوی ته به هر چا په پټه او ښکاره لېونيان ويل او سودايان به ئې بلل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

میرزا بېدل وائي: (که چېرې له نبوته منکر نه ئې د خطراتو استقبال هېڅکله بې تعظیم مه کوه). ډېر ځله د سږي کاله ته مسافر مېلمانه پېښېږی چه د ډېر فضیلت خاوندان وي مګر سړی ئې نه پېژني نو دغسی مېلمانه که څه هم په ظاهره له ګرد او غبار څخه ډك وي او خوار و زار معلومېږي د قدر او عزت حق لري چه باید سړی ئې له حال احواله ځان خبر کاندې.

پدې ټولو خبرو کښې د غرض ټکی دا دی چه کله کله سړي ته ځینې افکار او نظریات د یوې سودا په څېر یا د یوه موهوم خیال په ډول پیدا کېږي او دی د دې لامله چه خلق به پرې وخاندي او نه به ئې مني هېڅ نه وائي او پټه خوله ناست وي.

د دغسې ډار او وېرې بت باید اورمرو مات کړ شی او د نظریاتو مخه هېڅکله ونه نیول شی- د یوه کام د ذهني ارتقا او دماغي انکشاف دپاره دا کار خورا ضرور او لازم ایسي.

انسان باید تر یوه حده پخپل فکر باندې یقین او اعتماد پیدا کړي ځکه چه ډېر ځله د خیال په رڼا کښې ښه ښه نظریات جلوې کوی او د ذهن په ښیښه کښې صحیح افکار منعکس کېږي چه باید هرګوره ئې ښکاره او څرګند کړو.

هره نظریه چه په اول وخت کښې ښکاره کېږي ښائي چه څه سهوې او څه حقایق پکښې وي د فکر خاوندان د ډېر لږ حقیقت دپاره ډېرې سهوې عفوه کوي او قدر ئې کړی.

خبره په تمهید ډېره غټه او درنه شوه، زما دپاره همدومره کفایت کوي چه ښاغلو لوستونکو ته دا څرګنده کړم چه زه د خپلې ژبې (پښتو) په شاوخوا کښې خپل خواره واره افکار را ټولوم، زما پدې پریشانه خوب کښې به هر هرڅه وي یعنی صحیح او غلط دواړه به لري او ښائي چه ځینو کسانو ته اضغاثُ احلام معلوم شي مګر دا خو ښکاره ده چه د هرې ژبې لمړی تحقیقات نواقص لري او همدغه ناقص تحقیقات وروسته تکمیل شي او علمی اساس پیدا کړی.

ډېر ځله یو غلط تحقیق د حقیقت د کشف باعث کېږي او د خپل ضد د معرفت وسیله شی- څوك چه د سعی او عمل طرفداران دي هغوی به ماته دا حق راکړي چه زه باید خپله هغه سودا چه د تتبع په لاره کښې ماته پیدا کېږي ښکاره کړم او څه ولیکم.

زه پخله هم دا ښه ګڼم چه باید خپل ځان او خپل افکار پټ نکړم ځینې کسان وائي چه د تصنیف خاوند خپل ځان د ملامتیۀ هدف ګرزوي او خپل مس ښکاره کوي مګر ماته دا بده ښکاري چه سړی خپل مس د زرو په نامه خلقو ته معرفي کوي یا ئې بیخي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پې ساتي چه ګوندې خلق ورباندې بل شان ګمان وکړي. څومره چه ريا ښه کار نه دی همدومره تلبيس هم بد کار دی.

د همدغې مفکورې په اساس د لوی خدای په مرسته او د خپلې ملي ژبې د مينې په باعثتيا د دې اثر په ليکلو پيل کوم.

دلته د لغاتو په اصل او ريشه باندې بحث کېږي او د ځينو لغتونو د ترکيب او اشتقاق په شاوخوا کښې خبرې کوم مګر د اشتقاق له کلمې څخه بايد دا ګمان پيدا نشي چه دلته به د پښتو هغه صرف ليکل کېږي لکه چه ګرامر ليکونکی ئې ليکي او له مصدر څخه د ځينو کلماتو لکه:- ماضي، فعل حال، اسم فاعل يا داسې نور... د جوړېدلو لاربنې. دلته مقصد له اشتقاق څخه هغه اشتقاق دی چه په عربی صرف کښې اشتقاق کبير بولي چه هغه د دوو کلمو ترمينځ په لفظ او معنی کښې يا يوازې په لفظ کښې تناسب پيدا کول دی لکه:- شوملې او شومل - ګروه، ګرېوان - غوړ، نغوړل - چه يو له بل سره - لفظي او معنوي نژدېوالی او مناسبت لري او همدغه مناسبت دا خبره ثابتوي چه دغه راز الفاظ يو له بله جوړ شوي او اخستل شويدي چه دغو اخستلو يا جوړېدو ته اشتقاق ويل کېږي مګر دا اشتقاق په ځينو مثالونو کښې له عام نظر څخه پټ وي او هر څوک ئې نشي منلی ځکه چه دغه راز تحقيقات لږ څه نوي دي او لکه ځينې نور مسايل عمومی ډګر ته نه دي راوتلي چه هر څوک ئې ومني او تصديق ئې وکړي.

ډېر ځله په ځينو مجالسو کښې سړی له يوه او بله اوري چه په ځينو کسانو باندې خاندي او په بعضې اشتقاقی مسايلو ملنډې وهي. دوی ګمان کوي چه دا خبرې محض وهم او تش خيال دی چه هر څوک پخپله تصور او ګمان ځينې کلمات له نورو کلماتو مشتق بولي او ځانونه د دې علم خاوندان او د فن پوهان معرفي کوي.

زه دا منم چه هر سړی به دغه اهليت نلري او هر څوک چه پزه توره کړي هغه اينګر کېدی نشي، ښائي چه د هر چا ټولې خبرې به د منلو وړ نه وي او پدې راز تحقيقاتو کښې به په رښتيا ځينې داسې خبرې پيدا شي چه هغه به تشه سودا او خوشې وهم وي مګر که څوک دغه علم ته چه نن ورځ په دنيا کښې ډېر اهميت لري سپکه ګوري او خاندي هغه په حقيقت کښې پخپل جهل او پخپله ناپوهی خاندي او په ځان پورې مسخرې کوي ځکه چه نن دغه علم د دنيا د ډېرو پوهانو توجه خپل ځانته را اړولې ده او د اقوامو په تاريخ کښې هم زيات دخل لري، همدغه علم په رڼا کښې د ژبو قرابت او نږدېوالی او د ملتو يو والی ځلېږي او ډېرې مفيدې نتيجې لاس ته راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دغه موضوع کښې که زمونږ تحقیقات مکمل نه وي او ځینې خبرو ته مو ګوته ونیول شي ښائي چه پوهانو زمونږ سهوې د دغه ابتدائي حال لازمه وګڼي.

مونږ باید دې خبرې ته هم ملتفت اوسو چه د هرې ژبې په اشتقاقي مسایلو کښې د ډېرو پوهانو او لويو خلقو په نظرياتو او تحقیق کښې سهوې او غلطۍ پيدا کېږی او بې له رياضياتو په هر علم کښې ځینې داسې مسائل شته چه اعتراض او انتقاد وربانديې کېدی شي ځکه چه اکثره علمی مسایل اجتهادي وي او د اجتهاد په لاره کښې اروړو کله کله سهوه او خطا پېښېږي مګر ځومره چه يو عالم پخپلو نظرياتو کښې سهوه کېږي همدغومره يو منقد هم پخپل انتقاد کښې غلطېږي.

هر علم په ابتدا کښې د پوهانو ګمان بلل کېږي او ډېر منقدين لري مګر وروسته ورو رو زمينه مستعده کېږي او هغه مسايل چه په ابتدا کښې ئې منل ډېر ګران وي څه موده وروسته په آسانه منل کېږي او خلق ورته په ښه سترګه ګوري.

ډېر ځله يوه خبره د څو تنو په نظر کښې غلط معلومېږي مګر نور ډېر خلق ئې صحيح ګڼي او قدر ئې کوي نو هر کله چه هيڅ حقيقت په ټوله دنيا کښې بې اختلافه نه دی قبول شوی و دی شی چه دغه راز مسائل هم يو داسې حقيقت وی چه ځینې کسان به پکښې اختلاف لري لکه چه څه موده د مخه په يوه مجلس کښې له ما څخه پوښتنه وشوه چه (ښاغلی) له څه شی ځنی جوړ شوی يا اخستل شويدی او د دی کلمی ريشه به څه وي ما وويل چه دا لغت به له (ښه) او (اغلی) څخه جوړ شوی وی لکه چه (ښا پيری) په اصل کښې (ښه پيری) وه او وروسته ښاپيری شوېده، دا خبره د مجلس د خلقو خوښه شوه او اروېدونکی پرې زيات خوشحاله شوه ځکه چه (اغلی) په پښتو کښې د ښائسته او حسين په معنی د شعراٴ په ديوانو کښې موجود لغت دی او (ښه) هم يوه کلمه ده چه زيات له صفت سره استعمالېږی لکه: ښه تور، ښه سپين، ښه ملا، ښه پوه، ښه ښايسته، ښه خوږ، ښه تريخ، او داسی نور ... چه پدې ټولو مثالو کښی (ښه) د روستی کلمی په معنی کښې زياتوالی او ډېروالی پيدا کوي او په دغه راز استعمال کښې پخپله کومه مستقله معنی نلري نو هر کلمه چه (اغلی) هم صفت دی او لمړی توری ئی الف دی (ښه) سره په املا کښی هم مرکب شوی او په دی دوو کلمو کښې امتزاجی ترکيب داسی قوت وموند چه اوس سړی پرې د يوې کلمې ګمان کوی نو نظر دغه تحليل ته د دې کلمې اصلي معنی ښه ښايسته او ښه ښکلی دی.

دا خبره چه نشر شوه او په ځینو اخبارو کښې وربانډی تقريظ هم وشو له هرې خوا وربانديې په جرايدو کښې څه وليکل شوه او هر چا پکښې څه وويل، ځینو اصل مفکوره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېره خوښه کړه او دا بحث ئې يو علمي تحقيق او تدقيق وباله مګر په مثال باندې ئې اعتراض وکړ او وئې ويل چه (ښاپېرۍ) له فارسي (شاه پرى) څخه جوړ شوى، ځينو نورو په اصل مفکوره باندى سخت اعتراض وکړ او وئې ليکل چه (ښاغلى) اوس هم په محاوره کښې د محترم او ښه سړى په معنى مستعمل دى نو دا کلمه له (ښه اغلى) څخه مرکبه ګڼل يوه سودا او ګمان دى.

دا راز کسان ګمان کوي چه يو غټ لغت به وار د واره همدغسى پيدا شوى وي لکه چه اوس پرې تلفظ کېږى او معنى بې هم په لمړۍ ورځ همدغه وه چه نن ئې لري نو د دې لامله چه دغسې کسان د کلماتو لفظى او معنوى تحول ته لږ څه ملتفت شي لازمه ده چه د دواړو رازو تحولاتو ځينې مثالونه وښيو مګر لمړى د ښاغلى په باب کښې څه خبرې کوو.

<u>ښاغلى:</u>

زما په ګمان له (ښه اغلى) څخه مرکب شوى او اصلى معنى ئى ښه ښکلى او ډېر ښايسته دى لکه چه په همدغه معنى د خوشحال خان او عبدالعظيم او نورو پخوانيو شعرا ٔ په ديوانو کښې څو څو ځايه راغلى لکه چه عبدالعظيم وائې: (خداى به ورکړى د جنت حورى ښاغلى) او په بل ځاى کښې د جنت ښکلى ښاغلى هم شته او لکه چه د حورو او ښکلو صفت شويدى همدارنګه د خال او مخ په صفت کښې هم ويل شوى او د ګلونو ستاينه هم پرې شوېده لکه ښاغلى خال، ښاغلى مخ، ښاغلى ګل، يا داسى نور ...

نو دغه راز ادبي شواهد او مثال يو قوى سند دى چه ښاغلى په همدغه معنى معرفى کوى او د دې تائيد کوى چه دا کلمه له (ښه اغلى) څخه جوړه شوى او اصلى معنى ئې ښه ښکلى او ډېر ښايسته دى. وروسته ورو رو دغى معنى تغير او تحول قبول کړى ترڅو چه پدې وخت کښې د مطبوعاتو له خوا د محترم دپاره خاص کړشو او د ښايست د معنى هيڅ تصور پکښې نه کيږي.

دغه راز معنوى تحول په ډېرو لغاتو کښې ليدل کيږى او ډېر مثالونه لري چه (ښه) هم له همدغسې لغاتو څخه دى.

دا لغت که په مستقل ډول استعمال شى يعنې د يوه صفت د تاکيد او مبالغې دپاره ونه ويل شي نو اصل معنى ئې معنوى خو بى او ښه والى دى مګر خلق ئې د نن ورځې په محاوره کښې د (زيبائى) او ظاهري ښکليتوب په معنى هم استعمالوى ځکه چه دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

دواړه معنا ګانې ډېرې نږدې دي او په آسانۍ يوه معنی د بلې په ځای استعمالېدی شی.

په ډېرو ځايو کښې سړی له يوه او بل څخه اوری چه د يوه ښکلی مخ په ستاينه کښې وائي چه ډېرې ښې سترګې لري او ډېرې ښې ښونډې ئې دي مګر غرض ئې زيبائي او ښايست وی همدارنګه ښه ګل او ښه کالی هم ښايسته ګل او ښايسته کاليو ته ويل کېږی.

کله چه مونږ وايو دا شی ډېر ښه ښکاری نو مراد ورځنې حسن او ښکليتوب وي نو څنګه چه (ښه) له معنوی ښه والی څخه ظاهری ښه والی ته انتقال کړی دی دغه راز ښاغلی هم له ظاهری ښکليتوب ځنې معنوی ښه والی ته تجاوز کړی او بله معنی ئې پيدا کړې ده، لکه پخپله (اغلی) چه اصلاً د ښايست په معنی دی او ځينو ځايو کښې د معنوی ښه والی دپاره هم استعمال شويدی.

سړی چه د پښتو دا څو لغتونه لکه: ښاغلی، اغلی، پېغله يا داسې نور په نظر کښې ونيسي هغه پوهېدلی شی چه د دی لغاتو په ختې کښې د ښکليتوب معنی اغږلې ده او د پېغلتوب وخت د همدی لامله چه د حسن او ښايست د کمال او تازګۍ زمانه ده د پېغلتوب په نامه يادېږي او په همدغه لحاظ جنۍ ته په دغه وخت کښې پېغله وائي که لږ څه دقت وکړو ښکلی هم په لفظ او معنی کښې دغو لغاتو ته ډېر نږدې دی او اشتقاقی علاقه ورسره لری ځکه چه (ك - غ) داسې توري دي چه په مستقيم يا غير مستقيم طور يو په بل بدلېږی او الف هم له لوېدونکو تورو څخه دی چه زياتوالی او کموالی ئی څه تاثير نلری نو ويلی شو چه (ښکلی) او (ښاغلی) له يوې نيلې او ريشې څخه پيدا شوی او لفظاً او معناً نږدېوالی لری.

دغسې ډېر غټ لغتونه په ژبه کښې شته چه اوس مونږ تصور کوو چه په لمړی ورځ به همدغسې پيدا شوی وی او کومه اشتقاقی لاره به ئې نه وي طی کړی مګر د ژبو پوهان هېڅ کله پدې باندې نه قانع کېږی او پوهېږي چه د هرې ژبې لمړی لغات ډېر بسيط و، چه له دوو يا درې تورو څخه ئې تجاوز نه کاوه، وروسته ورو رو حروف او توري زيات شوي او يوې کلمې له بلې سره ترکيب موندلی دی نو داسې هېڅکله نشی کيدی چه ښاغلی به وار د واره همدغسې پيدا شوی وی او د ترکيب يا اشتقاق لاره به ئې نه وی طی کړې. د دغه علمی اساس په ډاډ مونږ ويلی شو چه (ښايست) هم لکه ښاغلی له دوو جزو څخه مرکب دی چه يو جزئی (ښه) او بل جز ئې له (اېسېدل) څخه ماخوذ دی ځکه چه اېسېدل د نمايش او نمودن معنی لری او ښايسته هم د خوشنما په معنی راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته ښائي چه د لنډ نظر خاوندان وار د واره ووائي چه په ښایست او ښایسته کښې نو (ت) له کومه شوه مګر مونږ د لغوي څېړنې د بدلېدونکو تورو په بحث کښې ویلی دی چه (د- ت) یو له بله بدلیږی او ډېر مثالونه لری نو کېدی شی چه د ابسېدل دال په (ت) بدل شوی وی یا (ت) د تلفظ په اقتضا پکښې زیاته شوی وی لکه چه په (ایسی - را ایسی) کښې ایسته، را ایسته ویل کېږی یا د اوسېدل په مصد کښې استېدل هم وائی.

برسېره پدی ځینی نور مثالونه هم شته چه د (ت) زیاتوالی ښئي لکه د اوچت په کلمه کښې چه په سانسکرت کښې (ت) نشته او (اوچ) ویل کیږی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو او سانسکرت

دا خبره اوس هېڅ غرابت نلری چه پښتو د اریائی ژبو څانګه او پښتانه د اریا د لوی ټبر یوه پخه کورنۍ ده مګر د دې خبرې شواهد او دلایل پیدا کول اوس هم له ابتکاراتو څخه شمېرل کېږي او هر څوك وروسره لږه ډېره دلچسپي لري.

پښتو اریائی ژبه ده او په اریائی ژبو کښې له سانسکرت سره ډېر قرابت لري، ځینې کسان چه په ژبو کښې عمومی مطالعه لري او د ژبو پوهان بلل کېږي هغوی لا پښتو او فارسي، هندی او اوستائي یا دا راز نورې ژبې د سانسکرت څانګې او ښاخونه بولي چه د اریائی جنوبی په نامه یادېږي.

که مونږ د لغاتو مقابله او مقایسه شروع کړو ډېر زیات لغتونه مومو چه په پښتو، سانسکرت او فارسی کښې عیناً یا په لږ تغیر مستعمل دي او د دغو ژبو ډېر قرابت او نزدېوالی ثابتوي مګر کوم قرابت چه پښتو ئې له سانسکرت سره ښکاره کوي فارسي ئې په هغه اندازه نلري او د یوې عمومي مقایسې په اثر کښې ویلی شو چه پښتو او سانسکرت پخپل مینځ کښې ډېر قوی اخوت لري او یوه مشترك اصل ته ئې نسبت کېږي چه سرې په فارسي او سانسکرت کښې دغه راز خپلوی نشي پیدا کولی بلکه په ښاخونو کښې د یوې څانګې نسبت لري.

دا خبره ښائي چه یوه غټه دعوه تلقی شي مګر اثبات ئې ډېر آسانه دی او قوی شواهد پیدا کېږي چه باید دا خبره ومنل شي.

که مونږ ځینې سانسکرت لغتونه فارسی ته ورته دی او ځینی پښتو ته بلکه پدې باب کښې د ژبې قالب او چوکاټ په نظر کښې ونیسو یقین به وکړو چه فارسی هغه مشترك صفات چه سانسکرت او پښتو ئې لری اکثریه له لاسه ورکړیدی او په رښتیا د دې دواړو ښاخونو په مقابل کښې دیوی څانګی مثال او حیثیت لری.

وګورئ! د تذکیر او تانیث فرق چه په پښتو او سانسکرت یا ځینې نورو اریائي ژبو کښې شته د نن ورځې په فارسی کښې نه لیدل کېږي. دغه اعرابی او حرفی تغیر چه په پښتو کښې د ځینې عواملو او مغیره حروفو په سبب پېښېږي او د پښتو په ګرامر کښې زیاته برخه لري په سانسکرت کښې هم شته او په فارسی کښې ئی نه وینو. فعلی صیغې هم په سانسکرت کښې لکه پښتو زیاتې دي چه په فارسی کښې هغومره نشته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځنګه چه په پښتو کښې ابتدا په ساکن عمومیت لري او په ډېرو کلماتو کښې لمړی توری ساکن وی په سانسکرت کښې هم دغه خاصه موجوده ده او همدغسې عمومیت لري مګر په فارسی کښې په ساکن باندې ابتدا نشي کېدی.

ځینې توري چه په پښتو کښې شته او فارسی ئې نلری لکه: ډ، ړ، ټ، ڼ - او د پښتو په لغاتو کښې لویه برخه لري په سانسکرت کښې هم شته او په دغو ردیفو کښې ډېر لغات هم لري نو ویلی شو چه د پښتو او سانسکرت لغوي قرابت هم نسبت فارسی ته ډېر قوی او مکمل دی.

ډېر لغات شته چه په پښتو او سانسکرت کښې عیناً بې له څه تغیره مستعمل دي او په ځینو کښې لږ څه حرفي یا حرکتي تغیر هم راغلی دی چه دلته ئې مثالونه له (۲) مادو لاندی ښودل کېږی.

الف: هغه لغتونه چه بې له څه تغیره په دواړو ژبو کښې مستعمل دي.

	پښتو	سانسکرت	فارسی
(۱)	انګار	انګار	اخګر
(۲)	سالو	سالو	چادر سرخ زنانه
(۳)	پتنګ	پتنګ	پروانه
(۴)	سنګار	سنګار	آرایش
(۵)	چندڼ	چندڼ	صندل
(۶)	هټۍ	هټۍ	دکان
(۷)	مل	مل	همراه
(۸)	کوټ	کوټ	قلعه
(۹)	ګړی	ګړی	ساعت
(۱۰)	لونګ	لونګ	میخك
(۱۱)	نل	نل	نی
(۱۲)	تالو	تالو	کام
(۱۳)	ارهنډه	ارهنډه	بید انجیر
(۱۴)	جړاو	جړاو	مرصع
(۱۵)	سنګر	سنګر	کمین

(c) ketabton.com: The Digital Library

	پښتو	سانسکرټ	فارسی
(۱۶)	کلال	کلال	کلال
(۱۷)	نیل	نیل	نیل
(۱۸)	نیك	نیك	نیك
(۱۹)	اتوار	اتوار	ادینه، شنبه
(۲۰)	شال	شال	شا – چادر زنانه
(۲۱)	غوا	غوا	مادگاو
(۲۲)	سنډه	سنډه	گاومیش
(۲۳)	تیل	تیل	تیل
(۲۴)	پټو	پټو	پتو
(۲۵)	رسۍ	رسی	رسن، ریسمان
(۲۶)	دروه	دروه	خدعه
(۲۶)	رس	رس	اذوقه
(۲۸)	تول	تول	وزن
(۲۹)	ستوان، ستو	ستوان	آرد گندم بریان
(۳۰)	سلائی	سلائی	سرمه چوب
(۳۱)	کروړ	کروړ	کرور (ده ملیون)
(۳۲)	تپاك	تپاك	شوق
(۳۳)	چل	چل	چل - فریب
(۳۴)	جړۍ	جړی	هفته باران
(۳۵)	جنجال	جنجال	جنجال
(۳۶)	پت	پت	آب، ابرو
(۳۷)	ماما	ماما	ماما
(۳۸)	ګرېوان	ګریوان	گریبان
(۳۹)	آپت (۱)[1]	آپت	آفت
(۴۰)	پلنګ، پالنګ	پلنګ	چارپائی
(۴۱)	وار	وار	بار (دفعه)

[1]-دا کلمه په سانسکرت او پښتو دواړو کښې شته او یوه معنی لری څوک ئی چه له اصالت څخه خبر نه وی هغه به ګمان کوی چه له عربی آفت څخه مقغنه ده – په زړه فارسی کښې هم آگفت همدغه معنی لری.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب: هغه لغتونه چه په پښتو او سانسکرت کښې په لږ تغير ليدل کيږي:

دغه راز لغتونه مونږ په دوو برخو ويشو چه د لفظي او معنوی تغير په عنوانونو بېلېږي يعنې ځينې لغات دي چه په پښتو او سانسکرت کښې ئې د تلفظ په لحاظ څه فرق پيدا کړی دی مګر معنی ئې يوه ده لکه (ډيوه) چه په سانسکرت کښې (ډيوا) ويل کيږي او معنی ئې همدغه چراغ دی چه په پښتو کښې ئې لري، مګر په لفظ کښې دومره شويدی چه (الف) يې په (ه) تبديل موندلی او دغه راز ابدال د پښتو او سانسکرت په ډېرو مشترکو لغاتو کښې امثال او نظائر لري او د پښتو پخپل مينځکښې هم واقع شويدی يعنی (اديره- هديره- اګی- هګی- ارومرو- هرومرو) په دواړو تورو ويل کيږي.

ځينې نور لغتونه دي چه د تلفظ په لحاظ پدې دواړو ژبو کښې هيڅ تغير نلري مګر د معنی په اعتبار ئې څه تحول قبول کړی وی لکه: (کال) چه په سانسکرت او پښتو دواړو کښې په يوه تلفظ موجود دي خو په معنی کښې ئې د تخصيص او تعميم له حيثه فرق پيدا کړی دی ځکه چه کال په سانسکرت کښې مطلق (وخت) ته وائي او په پښتو کښې د فارسی سال په معنی دی چه يوې محدودې او معينې زمانې ته ويل کيږي او عموميت ئې په تخصيص بدل شويدی.

د پښتو کله هم له کال څخه اختسل شويدی او له (نور کله) يا (هر کله) څخه هم معلوميږی چه کله د مطلق وخت په معنی استعماليږي او په تکراری صورت کله کله هم دغه معنی لری.

هر کله چه دا دواړه رازه لغتونه وپېژندل شوه اوس ئې نمونې او مثالونه وګورئ!

غر: دا لغت په همدغه معنی په سانسکرت کښې (ګر) ويل کيږی چه په فارسی ئې (کوه) بولي- دا دوه توری (غ – ګ) په پښتو لغاتو کښی هم يو په بل بدليږی لکه: کارغه، کارګه- پرتوګانې، پرتوغانې او په سانسکرت کښې نور هم ډېر لغتونه پيدا کيږي چه له پښتو څخه ئې د همدغه تورو د ابدال په سبب لږ لفظي تغير پيدا کړی او معنی ئې هماغه ده چه په پښتو کښې ئې لري، لکه چه له روستيو مثالو څخه پخپله معلوميږی.

جغ: په سانسکرت کښې (جګ) ويل کيږي او همدغه معنی لری په فارسی ئې (يوغ) بولي.

ګرونج: چه په پښتو کښې د ګړيو اېښودلو ځای ته وائي او په فارسی ئې (ګروچی) بولي په سانسکرت کښې ورته (غرونجا) وائي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوندی: دا لغت هم په سانسکرت کښې (ګون) وایه شی او همدغه معنی لري چه په پښتو کښې ئې غوندی لری او په فارسی ورته (ګونی) وائی چه د غلو او دانو اچولو مخصوص ظرف دی.

د دی کلمی روستی توری (د – ی) هم له هماغه لوېدونکو تورو څخه دی چه زیاتوالی او کموالی ئې په ځینو لغاتو کښې ګورو مګر د معنی په تغیر کښې ئې څه تاثیر نه وی کړی.

ګونګړی: په سانسکرت کښې (غونګنی) همدغه معنی لری چه وېښېدلی حبوبات ورځنې مراد دی.

ګڼ(۲)[2]: د انبوه په معنی دی چه په سانسکرت کښې (غن) ویل کېږی.

کنډ: په سانسکرت کښې (خنډ) او په فارسی کښې ورته (ګند) وائی چه (خ، ك) پکښې یو له بله بدل شویدی، او نور مثالونه هم لری.

کټ: دا لغت هم په سانسکرټ کښې (خټ) لوستل کېږي چه په فارسی کښې ورته چارپائی وائي.

ماکو: چه په فارسی کښې هم مستعمل دی او د جولایانو مخصوصه آله ده په سانسکرت کښې ورته (ماخو) وائي او همدغه معنی لری.

لوخړه: په پښتو کښې زیات او غلیظ دود ته ویل کېږی چه په سانسکرت کښې (لوخ) ورته وائی او ویلی شو چه (لوګی) هم له (لوخ) سره اشتقاقی مناسبت لري.

سنګتیا: په سانسکرت کښې (سنخیا) همدغه معنی لری چه په پښتو کښې ئی سنګتیا لری او دواړه د یوی ریشی څخه ماخوذ معلومېږی(۳)[3].

شونډه: د سانسکرت (هونټ) همدغه معنی لری چه په پښتو کښې ئې شونډه لری او په فارسی ورته لب وائي.

ګاونډی: دا لغت په سانسکرت کښې (ګاونټی) ویل کېږي چه په فارسی ئی همسایه بولي(۴)[4].

واټ: د جادې او لارې په معنی دی چه په سانسکرت کښې ورته (باټ) وائي.

---

[2]- له دغو پنځو مثالو څخه معلومېږی چه (غ، ګ) په پښتو او سانسکرت کښې ډېر ځایونه بدل شویدی.

[3]- د سانسکرت او پښتو له دی څو لغتونو لکه: کټ، خټ- کنډ، خنډ- ماکو، ماخو- سنګتیا، سنخیا- لوګی، لوخ- څخه معلومېږی چه (ک، خ، ګ) په دی دواړو ژبو کښې د ابدال ډېر مثالونه لری.

[4]- شونډه او هونټ- ګاونډی او ګاونټی د (ت–د) ابدال په پښتو او سانسکرت کښې ښئی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

والۍ: چه ځيني پښتانه ئې له غوړ سره يو ځای هم استعمالوی او غوړ والۍ ورته وائي په سانسکرټ کښې ئی (بالۍ) بولي(۵)[5].

بڼ :په پښتو کښې ځنګله ته وايي چه په سانسکرت کښې (بن) همدغه معنی او لږ لفظي تغيرلري- په زړه فارسي کښې بن باغ ته وايي او بنوان باغوان ته ويل کيږي.

لس: دا کلمه چه يو مخصوص عدد ته وائی په سانسکرت کښې ورته (دش – دس) ويل کيږی- لس او دش که څه هم په ظاهر کښې لرى ښکاره کيږي ځکه چه يو تورى ئې هم سره شريك نه دى مګر څوك چه د حروفو تغير او تبديل سره اشنا وي هغه به يقين وکړی چه دا دوه لغتونه په اصل کښې يو لغت دی او څه ډېر لرېوالی نلری ځکه چه (ش – س) هر وخت يو په بل بدليږي او ډېر مثالونه لري چه د لغوی څېړني د بدلېدونکو تورو له عنوان لاندې وښودل شوه.

همدارنګه (د – ل) هم په ځيني پښتو او فارسی لغاتو کښې داسي معلوميږی لکه چه يو په بل بدل شوی وی لکه (ليدل، ديدن- لاس، دست- پلار، پدر) او داسی نور …

په پښتو او سانسکرت کښې هم دغه دوه تورى سره بدليږی لکه چه له دې وروستی مثال څخه هم معلوميږی.

لېور: په پښتو کښې د مېړه ورور ته ويل کيږي چه په سانسکرت کښې (ديور) ورته وائي چه له پښتو سره يې د (د – ل) له ابدال څخه نور څه فرق نلري.

جنۍ: په پښتو کښې هماغه معنی لری چه په فارسی کښې ئې (دختر) لري مګر په سانسکرت کښې ئې لږ معنوی تحول کړی او ېی له کوم حرفی تغيره ښځې ته جنی وائي يعنی دی لغت په پښتو او سانسکرت کښې يوازې معنوی تحول کړی او توری ئی په يوه حال پاته دی.

ناوی: دا لغت چه د عروس په معنی دی او په يوه مخصوص وخت او حال کښې ښځې ته وايه شی په سانسکرت کښې ديوه توری په تبديل يعنی (ناری) مطلق ښځې ته وائی او تعميم لری.

شپه: په سانسکرت کښې (شپا) ويل کيږي چه په فارسی ورته شب وائي- دغسي مثالونه چه په پښتو کښې ديوه لغت اخر توری (ه) وی او په سانسکرت کښې په الف ويل

---

[5] -والۍ او بالۍ- واټ او باټ د (و – ب) ابدال په پښتو او سانسکرت کښې ښکاره کوی- دا دواړه توری د پښتو پخپل کور کښې هم يو له بله بدلېږی لکه: وياله، بياله- وېره، بېره يا داسی نور.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېږی. یعنی روستی توری الف وی زښت ډېر دي چه ځینې نمونې ئې په روستیو مثالو کښې ښودل کېږی.

پاره: چه په پښتو کښې د سیماب په معنی دی په سانسکرت کښې (پارا) ویل کېږی.

ډیوه: چه د چراغ معنی لری په سانسکرت کښې ئې (ډیوا) بولي.

پنجره: چه په فارسی کښې ورته قفس وائي په سانسکرت کښې (پنجرا) لوستل کېږی.

پوره: د مکمل او تام په معنی دی په سانسکرت کښې (پورا) وایه شي.

مېله: دا لغت چه په پښتو او فارسی دواړو کښې یو راز مستعمل دی په سانسکرت کښې په همدغه معنی (میلا) ویل کېږي.

تامبه: په پښتو کښې سوته وائي چه په سانسکرت کښې ورته (تامبا) وائي.

تاڼه: چه په پښتو کښې عام او معروف لغت دی په سانسکرت کښې (تهانه) ویل کېږی او همدغه معنی لري.

دغه راز مثالونه چه یو لغت په سانسکرت کښې په (ه) ویل کېږي او په پښتو کښې (ه) له تلفظ څخه لوېدلی وي ډېر دي چه نمونې ئې په روستیو مثالو کښې ښیو.

سمبالول: د انتظام معنی لري چه سامانول هم ورته وائي، په سانسکرت کښې په لږ لفظي تغیر (سمبهالنا) همدغه معنی لری یعني وروسته تر (ب) یو بل توری لری چه هغه (ه) ده مګر پوره تلفظ پرې نه کېږي.

لکه چه په پښتو کښې د مصدر روستی توری (ل) وي په سانسکرت کښې (نا) د مصدر علامه ده لکه (پالل) چه (پالنا) ویل کېږي.

سد: اصلی معنی ئې عقل او هوش دی که څه هم ځینې پښتانه ئې په بله معنی استعمالوی لکه چه وائي: بی سده غوښې وې- او غرض ئې ډېروالي یا ښه والي وی- په سانسکرت کښې هم په همدغه اصلی معنی(سدھ) مستعمل دی چه په اخر توری یعنی (ھ) پوره تلفظ نه کېږي.

موټ: چه د حبوباتو یو قسم دی او ځینو حیواناتو ته ورکول کېږی په سانسکرت کښې (موټھ) په خفیفه (ھ) ویل کېږي.

مېښه: په سانسکرت کښې (مهیښ) لوستل کیږي.

پاله: چه په پښتو کښې ورته (کرکی) هم وائي چه له کرلو څخه ماخوذ معلومېږی په سانسکرت کښ (پهال) ورته وائي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پلي: چه په پښتو او فارسی دواړو کښې په یوه معنی مستعمل دی په سانسکرت کښې (پهلی) همدغه معنی لري.

پېړی: دا لغت د پښتو پخوانی لغت دی چه د څوکۍ په شان یوه واړه کټکی ته ویل کېږي لکه چه رحمان بابا وائي:

د پالنګ او د پېړی حاجت څه نشته
د یارانو نشستن د زړه په تخت دی

په سانسکرت کښې هم (پېړهی) همدغه شی دی، او ډېر لږ لفظي تغیر لري یعنې یوه خفیفه (هـ) پکښې زیاته ده.

میاست: چه ځینی پښتانه ئی (میاشت) بولی په سانسکرت کښې (ماس) ورته وائی- روستی توری یعنی (ت) خو مونږ دمخه وویل چه وروسته تر (س) او ځینی نورو تورو زیاتېږی او اساسی حرف ورته نه ویل کېږی (ی) هم یو غیر اساسي حرف دی چه د کلماتو په بېلولو او پردی کولو کښې ئي کموالی او زیاتوالی څه تأثیر نلری.

نمر: په پښتو کښې (لمر، نمر، مر) همدغه یوه شی ته وائي چه په فارسی او سانسکرت کښې ورته (مهر) وائی او د پښتو (مر) ورته ډېر نږدی معلومېږی بلکه یو شی بلل کېږی ځکه چه دغه (ه) په سانسکرت کښې ډېر خفیف تلفظ لری لکه چه مخ کښې مو هم وویل او ډېر مثالونه مو راوړل چه د پښتو او سانسکرت ډېر مشترك لغتونه د دغسی (هـ) په کموالی او زیاتوالی لږ څه فرق پیدا کوي.

اوچت: په سانسکرت کښې ئي اوچت لری- د پښتو (چت) چه د سقف معنی لری هم له اوچت څخه اخستل شویدی.

ځنګل: چه په فارسی ئي جنګل بولی په سانسکرت کښې هم ورته (جنګل) وائي- دغه راز نور کلمات هم شته چه په پښتو کښې په (ځ) او په سانسکرت کښې په (ج) ویل کېږي چه ځیني نموني ئي دلته ښیو:

ځمکه: چه مځکه هم ورته وائي په سانسکرت کښې ئی (جماه) بولی او د (ځ- ج) ابدال په دي دواړو ژبو کښې ښئي.

ورځ: دا لغت په پښتو کښې یو بل صورت هم یعنی (روځ) هم لوستل کېږی او ځینی پښتانه ئي (وریځ) هم بولی چه په دوو لهجو کښې (و) د مخه دی او په یوه لهجه کښې (ر) د مخه ده، په سانسکرت کښې (روج) په همدغه معنی دی چه لکه (ځمکه) د (ځ، ج) ابدال ښئي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبه: په دې لغت كښې درې لهجې موجودې دي چه څوك ئې (ژبه) او څوك ئې (زبه) او ځينې (جبه) وائي- په سانسكرت كښې هم دا لغت په دوو لهجو ليدل كيږی يعنې (جبها) او (جوها) دواړه تلفظونه پكښې شته لكه چه په فارسی كښې (زبان) او (زبون) دوه تلفظ پكښې موجود دی نو د پښتو دا يوه لهجه (جبه) له سانسكرت سره زيات قرابت او نزديوالی لري.

سل: چه يو معين عدد دی او په فارسی ئی (صد) بولي په سانسكرت كښې ورته (ست) وائي چه د (ت- ل) په ابدال ئی يو له بله فرق پيدا كړيدی لكه چه د پښتو (ست) او د فارسی (سلا) هم همدغه راز فرق لري او ويلی شو چه په پښتو كښې (پلار) او په سانسكرت كښې (پتری) هم د دغه ابدال مثال دی.

اوسپنه: په سانسكرت كښې ورته (ايس) وائي او معلوميږی چه د دواړو لغتونو اصل يو دی.

نوم: لكه چه په فارسی ئې (نام) بولي په سانسكرت كښې هم (نام) ورته وائي چه له پښتو نه څه ډېر لريوالی نلري.

نوی: په فارسی او سانسكرت دواړو كښې ورته (نو) وائي او ويلی شو چه د پښتو (ناوی) به هم له نوی څخه ماخوذوي ځكه چه هغه هم نوی كاله ته راځی او هر څه ئې نوی وي.

نژدی: چه نژدی هم وائی او په فارسی ئې (نزديك) بولی په سانسكرت كښې (نيد) ويل كيږي.

درې: په سانسكرت كښې (ترې) ويل كيږي او بې له دې نه چه (د- ت) پكښې يو له بله بدل شويدی نور څه فرق نلري- دغه راز ابدال د پښتو پخپل كور كښې هم شته لكه زبات او زباد- د فارسی (مادر) او د سانسكرت (ماتری) هم د همدغه ابدال مثال دی.

اوبه: په سانسكرت كښې ورته (اپ) وائي.

بريت: چه په فارسی ئې (بروت) بولي په سانسكرت كښې ورته (بهرودت) وائي چه يو له بله ماخوذ معلوميږي.

كوتره: د فارسی (كبوتر) د پښتو كوتره او د سانسكرت (كبوت) درې واړه داسې لغتونه دي چه اصل ئې يو معلوميږی.

نوك: دا كلمه هم په سانسكرت كښې (نكهه) ويل كيږي چه په اخر توری باندې پوره تلفظ نه كيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مستې: په فارسی ئې (ماست) بولي او په سانسکرت کښې ورته (مستو) وائي چه هېڅوك ئې له نزدېوالی سترګی نشی پټولی.

شولې: په سانسکرت او فارسی کښې ئې (شالی) بولي.

پنه: چه په فارسی ئی (پایزار) بولی د سانسکرت له (پنهی) سره ډېر نزدې ښکاري.

تبه: په سانسکرت کښې ورته (تپ) وائي چه په پښتو کښې د حرارت په معنی دی او ویلی شو چه (تبه) او (تپ) به یو له بله جوړ شوی وي.

تپوس: څوك چه د دې لغت له اصل څخه خبر نه وي ښائي چه هغه دا ګمان وکړي چه له عربی (تفحص) څخه جوړ شوی او مغنن شویدی مګر حقیقت داسې نه دی ځکه چه دا لغت په اریائی ژبو کښې مشترك اصل لری چه په سانسکرت کښې (تپاس) په فارسی کښې (پرس- پرسان) او په پښتو کښې تپوس ویل کېږي مګر هغه قرابت چه تپوس او تپاس یو له بله لری فارسی ئې ورسره په هغه اندازه نلري.

برو: یا برهو چه ګرم او تاوده باد ته وائی په سانسکرت کښې ورته (پروا) وائي چه د فارسی (پروان) او د پښتو (پرمان) هم له همدغې ریشې ماخوذ معلومېږي.

دوړی:چه ګرد او خاکباد ته ویل کېږي په سانسکرت کښی (دهور) ورته وائی.

چتری: په سانسکرت کښې ئی (چهتری) بولی او یوه خفیفه (ه) پکښې زیاته ده.

څر: چه ځینی پښتانه ئې (څړ) وائي په سانسکرت کښې (چر) ویل کېږی.

چرګ: په پښتو کښې هغه حیوان ته وائي چه په وچولی کښې سپینوالی لری او ځینی پښتانه ئی (چرګی) هم بولی چه په سانسکرت کښې ورته (چرکا) وائي.

ځوم: لکه ځمکه چه په سانسکرت کښې (جماه) بولی ځوم ته هم په سانسکرت کښې (جمای) وائي.

پالل: دا مصدر په فارسی په پرورش نمودن باندی ترجمه کېدی شی چه په سانسکرت کښې (پالنا) همدغه معنی لری- هر کله چه په دې لغت کښې د پرورش او تربیت معنی پرته ده نو سړی ویلی شی چه د (پلار) کلمه به هم له همدغی کلمې څخه جوړ شوی وی.

ډله: د جمعیت په معنی ده او په سانسکرت کښې په ډېر لږ لفظی تغیر (ډل) ویل کېږی او همدغه معنی لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مور: دا لغت هم په ډېرو اريائی ژبو کښې په لږ لفظي تغير ليدل کېږي اوويلی شو چه د سانسکرت (ماترى) د انګليسی (مدر) د فارسی (مادر) او د پښتو (مور) له يوه اصل څخه جوړ شويدي.

پلار: په سانسکرت کښې ئې (پترى) او په فارسی ئی (پدر) بولي.

سا: په سانسکرت کښې (سانس) د همدغه معنی لرى.

سکه: د عياني په معنی دی يعنی هغه ورور يا هغی خور ته ويل کېږي چه له مور او پلاره وی او په دواړو اصلونو کښې شريك وی- په سانسکرت کښې (سکا) هم همدغه معنی لري او خپله اشتقاقی علاقه ورسره ښئي.

پاڼه: چه په فارسی (برګ) بولی په سانسکرت کښې ورته (پنا) وائي.

هنجه: په سانسکرت او فارسی دواړو کښې ئی (هنګ) بولي.

مېږ: چه ځينی پښتانه ئی مګ لولی او مؤنث ئی مېږه او مېګه راځی په سانسکرت کښې ورته (ميخ) وائي چه لکه سنګتيا او سنخيا د (ګ – خ) ابدال ښئي.

منل: په سانسکرت کښې (مانا) د منلو په معنی دی او لکه چه د پښتو مصدرونه په (ل) تماميږي د سانسکرت مصادر په (نا) باندی اتمام مومی لکه (سمبهالنا) او (پالنا) چه د سمبهالولو او پاللو په شان مصدرونه دی او په هماغه معنی دی.

مندرې: دا لغت که څه هم اوس دومره ډېر نه اروېدل کېږی او زيات پښتانه (والې) يا غوږ والې ورته وائي مګر د پښتو صحيح لغت دی چه له محاوري نه لاتر اوسه نه دی لوېدلی او اوس هم ځينی پښتانه وائي چه په غوږ کښې ئې مندرې اچوم او د ځينو ښځو نوم مندرې وي ځکه چه په پښتو کښې د اکثرو ښځو نومونه لکه: اورې، غوټې، يا داسي نور ... د زيوراتو او ګاڼو له اقسامو څخه وی او مندرې هم په همدغه لحاظ د ښځو نوم اېښودل کېږی په سانسکرت کښې (مورندی) هم همدغه معنی لری او دواړه د يوی ريشي څخه ماخوذ ايسی.

نته: يا نتکې چه په پزه کښې ځوړندېږی او پښتانه ئی زښت ډېر خوښوی او مينه ئي پرې راځی لکه چه له دی لنډۍ نه معلومېږی:

ستا په نتکې کښې شيطان ناست دی   هره شېبه مې ستا خولګې ته لمسوينه

په سانسکرت کښې ئی هم (نتهه) بولي چه په تلفظ کښې ئې ډېر لږ فرق محسوسېږی.

ندرور: چه په فارسی ئې (ننو) بولي په سانسکرت کښې ورته (نند) وائی او دری واړه لغتونه د يوی کورنۍ معلومېږی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لېمبو: په سانسکرت کښې ئې (نېبو) بولی چه له لېمبو او لېمو سره ډېر نزدېوالی لري.

کوډی: د سحر او جادو په معنی په پښتو کښې مشهور لغت دی او هغه څوك چه دا کار کوی (کوډګر) ورته وائي- په سانسکرت کښې (کدهه) د کوډو په معنی دی او په ریشه کښې ورسره ډېر نزدی اېسي.

کوهی: دا لغت په سانسکرت کښې (کوا) ویل کېږی او د (چاه) په معنی دی.

ګازره: چه ځینی پښتانه ئی (زردکه) بولی په سانسکرت کښې (ګاجر) ویل کېږي.

مخ: په لږ لفظی تغیر سره په سانسکرت کښې مخ ته (موخ) وائي چه یو له بله ماخوذ معلومېږي.

له دی پورتنیو مثالونو څخه به د پښتو او سانسکرت لغوی قرابت تر یوه حده ښکاره شوی وی- که مونږ د پښتو ژبې خپلوی له ځینې نورو آریائی ژبو سره مقایسه کړو ښائي چه ځینې لغتونه به پیدا کړو چه د پښتو او یوی بلی اریائی ژبی قرابت وښئي مګر په دغه اندازه نه ځکه چه ژبې هم لکه ملل او اقوام پخپل مینځکښې متفاوت قرابت لری او د همدغه قرابت په اندازه په لغاتو او عمومی صفاتو کښې هم خپل نزدېوالی او شباهت ښئي. په هغه اندازه چه اریائی ژبی پخپل کور کښې یو له بله خپلوی لری له سامی ژبو سره ئې نه لري مګر څه نه څه نزدېوالی پکښې لېدل کېږي او داسی نه کېږي چه یو له بله په هېڅ شی کښې شباهت ونلری.

کوم قرابت چه اریائی ژبې یو له بله لري هغه هم متفاوت دی. هغه کسان چه په ژبو کښې عمومی مطالعه لري او د ژبو پوهان ورته ویل کېږی هغوی په اریائی ژبو کښې پښتو، سانسکرت، فارسی، اوستا، او ځینی نورې ژبې یو له بله ډېرې نژدی ګڼی او ډېره خپلوی ئی ښئي.

پښتو او فارسی:

په پښتو او سانسکرت خو څه نه څه خبرې وشوې اوس به د پښتو او فارسی لغوی نزدېوالی او قرابت لږ څه ځرګند کړو ځکه چه دا دواړه ژبی هم لکه نورې اریائی ژبې پخپله مینځکښې قرابت لری چه ځینی لغات په دواړو ژبو کښې عیناً بی له تغیر او تبدیله مستعمل دی او ځینی په لږ لفظی یا معنوی تغیر مشترك معلومېږی چه دلته ئې ځینې نمونې او مثالونه ښیو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

سور: لکه چه په پښتو کښې يوه مخصوص رنګ ته وائي او د پښتو په محاوره او قاموس کښې اصلي ځای لري، په فارسی قاموس (برهان قاطع) کښې هم په همدغه معنی قيد دی. د همدی لامله (سور ګل) ګل سوری بولي او (لاله سوری، شراب سوری) په همدغه لحاظ ويل کيږی.

تلوسه: دا لغت د اضطراب او ناقراری او زيات انتظار په معنی د پښتو په محاوره کښې مستعمل دی او په فارسی قاموس کښې هم په همدغه معنی قيد دی که څه هم د نن ورځې په فارسی تحرير او ادبياتو کښې ئی نه مومو.

جغندر: د لبلبو په معنی په پښتو او فارسی دواړو کښې شته او هيڅ فرق نلری- هر کله چه په پښتو او فارسی کښې ډېر لغتونه لکه: ګل، آسمان، باد، هوا او داسی نور په يوه معنی مستعمل دي چه ځينی د دې دواړو ژبو د اختلاط او ګډون په سبب او ځينی د اصل او اساس د قرابت او نږديوالی له کبله په دواړو ژبو کښې په مشترك ډول ويل کيږی نو دغه برخه به پرېږدو او هغه مثالونه به وښيو چه په دواړو ژبو کښې په څه لفظی تغير مستعمل دي او داسې معلومېږي چه دواړو صورتو له يوه اصل څخه تحول کړيدی لکه دا لاندينی مثالونه:

سپين: دا لغت په فارسی کښې (سپيد) لوستل کيږی چه له سپين څخه ماخوذ معلومېږی.

رسی: له رسن سره چه په فارسی کښې ريسمان هم ورته وائی لغوی قرابت لری.

تبر: په فارسی کښې (تبار) هم په همدغه معنی دی او د دواړو لغتونو اصل يو ښکاری.

باتنګڼ: چه په پښتو کښې بانجانو ته وائی په فارسی کښې (باتنکان) هم همدغه معنی لری لکه چه په برهان قاطع کښې قيد دی.

سکاره: چه د نن ورځې په فارسی کښې ورته (ذغال) وائی په فارسی قاموس کښې (سکار) په همدغه معنی قيد دی.

کټ مټ: په فارسی کښې (کت مت) همدغه معنی لری لکه چه په پښتو کښې ئی کټ مټ لری.

مرغه: د فارسی (مرغ) سره په معنی کښې يو والی او په لفظ کښې نږديوالی لری.

غوړ: په برهان قاطع کښې (غول) د غوړ په معنی ليکل شويدی او د (اسبغول) په تحليل کښې هم ويل شويدی چه د دغه بوټی پاڼی هم لکه د آس غوړونه داسی وی نو ځکه ورته اسبغول وائی يعنی دا لغت ترکيبی لغت دی چه يو جزئی اسپ او بل جز ئی (غول) دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

غويى: يا غوا چه د نن ورځې په فارسى كښې ورته (گاو) او (مادگاو) وائي په ځينو فارسى قاموسونو كښې (غاو) هم په همدغه معنى ليكل شوى نو ويلى شو چه (گاو) هم له (غاو) څخه جوړ شويدى چه هغه له (غوا) يا غويى څخه ماخوذ معلومېږى (غ- گ) هم په ډېرو لغتونو كښې يو په بل بدلېږى لكه چه د سانسكرت او پښتو لغاتو په بحث كښې ئى ډېر مثالونه وښودل شوه.

غر: چه ځينى پښتانه ئى (غڼ) بولي په فارسى كښې هم يو لغت شته چه غڼ ته ډېر نږدى معلومېږى ځكه چه (غاك) په فارسى كښې يوه خاص اواز ته وائى لكه چه برهان قاطع ليكي: غاك بر وزن خاك اواز و بانگ كلاغ را گويند.

ګبين: په فارسى كښې انگبين همدغه معنى لرى او د دواړو لغتونو اصل يو معلومېږى.

انګېرل: د پښتو مستعمل مصدر دى چه د پنداشتن معنى لرى او ډېرى صيغى ورځنى جوړېږى –په فارسى كښې- (انگاريدن) همدغه معنى لرى او همدغه راز مصدر دى.

بور: په پښتو كښې يو قسم رنګ دى چه سور والى ته مايل وى مګر په فارسى كښې بور هغه اس ته وائي چه رنګ ئې سور والى ته مايل وي.

بوزه: په فارسى كښې هغه شرابو ته وائي چه له اوړو، وريجو او اربشو جوړ شوى وى او د مېوى معنى هم لرى لكه چه د ژبى د پوهانو څخه يو تن وائي چه (خربوزه) له دوو جزو څخه مركب لغت دى چه (خر) د لوى په معنى دى او (بوزه) مېوى ته وائى نو د خربوزى معنى لويه او غټه مېوه ده- په سانسكرت كښې هم دا لغت همدغه معنى لري.

په پښتو كښې د ځينى عياشو خلقو په باب كښې ويل كېږى چه خپل مال ئى بنګ و بوزه كړ چه بوزه پدى ځاى كښې د مېوى او شرابو دواړو معنى وركوى- د پښتو په ځينى پخوانيو كتابو كښې دا لغت د شرابو په معنى هم مستعمل دى لكه چه په تاريخ مرصع كښې يو ځاى د يوه بد سړى د قتل په واقعه كښې ليكي چه پس له مرګه ئي بوزه له خولى او پزې راووتل او قصد ئې شراب دى.

لوڅ: چه په فارسى كښې ورته (لچ) وائي دواړه له يوه اصل څخه ماخوذ معلومېږى ځكه چه (څ، چ) ډېر ځله يو په بل باندى بدلېږى. په فارسى كښې (لوت) هم د لوڅ معنى لرى او (ت، څ) هم يو له بله بدلېږى لكه: (څنبتن، تبتن، تښتېدل، څښتېدل.

سور: په مجهول و او چه ځينى پښتانه ئى سپور هم بولى د فارسى له (سوار) سره پوره لغوى قرابت لرى- په فارسى كښې (اسوار) هم د سوار په معنى دى او په ځينى

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاموسو کښې قید شویدی. احتمال لری چه دا لغت له (اس) او (وار) څخه مرکب وی او په اصل کښې (اس وال) وی چه وروسته (اسوار) او بیا سوار شوی دی.

لوغل: په پښتو کښې د لوشلو معنی لري او په لغاتو کښې هم لیکل شویدی چه په فارسی کښې (لوغیدن) هم په همدغه معنی راځی او له لوغل سره ډېر نزدېوالی ښئي.

درغل: دا لغت په پښتو کښې د چل او حیلی په معنی دی او درغلی چالباز او حیله ګر سړی ته ویل کېږی چه په فارسی کښې (دغل) عیناً همدغه معنی لری او درغل ته ډېر نزدی ښکاري.

اندېر: په فارسی کښې (اند) او (اندك) لږ شي ته وائي او په پښتو کښې اندېر د ورك او نایاب په معنی راځي.

دغه راز ډېر لغتونه په پښتو او فارسی کښې مومو چه په ډېر لږ لفظی تغیر په دواړو ژبو کښې ویل کېږي او په معنی کښې یو له بله هیڅ فرق نلری لکه: آب، اوبه- خور، خواهر- راغ، راغه- ستر، سترګ- تریخ، تلخ- لېور، ایور- ځنګل، جنګل- او داسی نور ... چه مونږ ئې د زیاتوالی او ډېروالی له کبله ټول مثالونه نه راوړو او په همدغو څو نمونو باندی اکتفا کوو.

که مونږ د فارسی لغات سره له ټولو رنګونو او متعددو لهجو له نظر لاندې ونیسو ډېر داسې لغات پیدا کولی شو چه له پښتو سره په ریشه کښې شریك یا له پښتو نه ماخوذ دي لکه (ګاو) چه په فارسی کښې په یوه بل صورت یعنی (غاو) هم شته چه له غوا او غویی سره ښکاره قرابت لری بلکه له پښتو نه اخستل شویدی ځکه چه دغه ماده په پښتو کښې متعدد صورتونه لری او خپل اصالت ثابتوی.

یا لکه (ګوش) چه په فارسی کښې (غول) هم ویل کېږی چه له (غوږ) ځنې جوړ شوی دی او ویلی شو چه ګوش هم له (غول) او غوږ څخه ماخوذ دی ځکه چه (غ، ګ) زښت ډېر سره بدلېږی او د یوه توری مثال لری.

دلته باید دا هم ووایو چه په فارسی کښې هم ځینی لغتونه لکه د پښتو بعضی لغات متعدد صورتونه او زیات رنګونه لری یعنی لکه چه په پښتو کښې (لمر، نمر، مر) څو رازه ویل کېږي د فارسی هم اکثر لغات په مختلفو لهجو سره لوستل کېږی چه د فارسی قاموسونه دا حقیقت په ښه شان ثابتوی او په یوه لغت کښې څو صورتونه لکه (نیلوفر، لیلوفر، لیلوبر، لیلوپل) راته ښئي او لکه د پښتو (ویاله- بیاله) په فارسی کښې هم (تراویدن- ترابیدن) د ترشح په معنی ښکاره کوی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په فارسی کښې هم د تورو د ابدال په اثر کښې یو لغت لکه: کاچار او کاچال د اثاث البیت په معنی دوه صورتونه لری مګر د نن ورځې په لیك او تحریر کښې له څو مختلفو صورتو څخه یو صورت انتخاب شوی او یوازی (نیلوفر) ویل کېږی ځکه چه دا د ژبو عادت دی چه وروسته تر نضج او پوخوالی په لیك او تحریر کښې یوه معیاری لهجه پیدا کوی او له هغه ابتدائی تشتت او اختلاف څخه را اوزی. مونږ ډېر فارسی لغتونه په قاموسونو کښې په مختلفو شکلونو ګورو چه نن ورځې په تحریر کښې ئې نه وینو یعنی ټول (ماه) لیکی او هیڅوك (ماح) نه لیکی- همدارنګه د (ګستاخ) په ځای (استاخ) او د (افراشتن) په ځای (افراختن) څوك نه وائې- په هر ځای او د هر چا په لیك کښې (انبوه) او (اندوه) په همدغه یوه ډول لیدل کېږی او هېڅوك (انبه) یا (انده) نه لیکی او نه د (زغال) په غوض (ژګال) لیکل کېږی که څه هم قاموسونه ورځنی دك دي او ډېر مثالونه لری ځکه چه د فارسی لیك هغه ابتدائی مرحله طی کړېده او لیکوال ټول په یوه لاره روان شویدي هسې نه چه څوك (غراش) او څوك (خراش) ولیکي یا ځینی (دغل) او حینی نور (دګل) غوره کړی او په لیکلو کښې متعددی لارې جوړې کاندې.

که سړی د فارسی لیك او تحریر ته ځیر شی دغه راز اختلافات به ډېر پیدا کړی او بی له ځینو مثالونو لکه: نوشت، نبشت، بخشود، بخشید- افتاد، افتید- اکنون، کنون- رساند، رسانید- نور اختلافات نه لیدل کېږی مګر داسی هم نشو ویلی چه د لهجی اختلاف پکښی بیخی نشته.

لکه چه په پښتو کښې بدلېدونکو تورو یا لوېدونکو او ځای بدلوونکو تورو یوه لغت ته څو صورته او څو رنګه ورکړیدی، په فارسی لغاتو کښې هم دغه کار شویدی چه د نن ورځې په تحریر کښې لږ او په قاموسونو کښې زیات تر نظر تېرېږی لکه: لوبیا، لوویا- کتاره، کتاله- افراختن، افراشتن- بان، بام- غلیواژ، غلیواج- انجغ، انجوغ- بوزه، یوزه- اسوار، سوار- کالب، قالب- افروز، فروز- تګاب، تګاو- ګرختن، ګریختن- ایاس، ایاز- غراشیده، خراشیده- یا داسی نور ...

که مونږ د فارسی ګرامر ته ښه ځیر شو او د هر مصدر تصریفات په نظر کښې ونیسو دا به راته ښکاره شي چه د پښتو د ځینی مصادرو فعل حال چه له ماضی څخه مخالف وی په فارسی کښې هم امثال او نظایر لري نو دا چه ځینی ګرامر لیکونکي دغه راز افعالونه په پښتو کښې په دوه مصدرونه قایلېږی چه یوه ته مستعمل او بل ته غیر مستعمل وائي یعنی د دی لامله چه د (تلل) فعل حال (ځی) راځی نو ځل یو غیر مستعمل مصدر ګڼی په فارسی کښې هم دغه مشکل پېښ دی او شته مګر تر اوسه ورته څوك یا متوجه شوي نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي یا چا اهمیت نه دی ورکړی او په پښتو کښې خوشې په خوشې دا خبره دومره غټه شوېده چه د ګرامر د تشتت اوبی نظمۍ لوی د لیل ګڼل کېږي.

لکه چه په پښتو کښې د (الوتل) له مصدر څخه فعل حال (الوزی) جوړېږی یا له (وتل) څخه (اوزی) او له (پرېوتل) څخه (پرېوزی) جوړېږی په فارسی کښې هم له (ساختن) څخه (میسازد) او له (باختن) څخه (میبازد) جوړېږی او نور مثالونه هم لری لکه: دوختن، میدوزد- تاختن، میتازد- ګریختن، میګریزد- افروختن، میافروزد- یا داسی نور ...

پدی ټولو مثالونو کښې فعل حال له ماضی څخه مخالف دی او سړی ویلی شی چه دغه د (ت، ز) ابدال لکه چه په پښتو کښې لیدل کېږی په فارسی کښې هم شته چه باید هلته هم سړی په دو مصدرونو قایل شی یعنی له (تاختن) سره (تازیدن) او له (باختن) سره (بازیدن) دوه پالتو مصدورنه هم قبول کړو. هر کله چه زما د بحث اصلی موضوع فارسی نشی کېدای او پدی ځای کښې یو ضمنی اهمیت لری نو په دېرو خصوصیاتو کښې ئی بحث نشم کولی او نه ئی په جزیاتو کښې داخلېدلی شم.

د همدی لامله بېرته پښتو ته را ګرزم او غواړم چه ترکیب او اشتقاق باندی لږ رڼا واچوم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترکیب او اشتقاق

هغه کسان چه د ژبو په شاوخوا کښې علمی او عمومی مطالعات لری او د ژبو پوهان بلل کېږی هغوی وائي چه د انسان لمړی کلمات اسماً او نومونه و چه وروسته ورځنې افعال او بیا حروف او روابط پیدا شویدی نو ویلی شو چه انسان پخپل لمړی تلفظ کښې نومونه او بسیط کلمات استعمالول او په دغو کلماتو کښې به هم شفوی حروف زیات و.

د دې خبرې تصدیق اوس هم واړه اطفال او کوچنیان په ښه شان کوي ځکه چه هغوی هم لمړی ځل په شفوی حروفو او ډېرو بسیطو کلماتوتلفظ کوی او وروسته بیا په غټو الفاظو او ثقیلو حروفو شروع کوی. نو په دغه اعتبار سړی ویلی شی چه په هره ژبه کښې لمړی ځل واړه الفاظ پیدا شویدي او وروسته بیا له هغو الفاظو څخه نور لفظونه د ترکیب او اشتقاق په ډول جوړ شویدي چه که سړی لږ دقت وکړی او د کلماتو ریښې او نیلی ولټوی ډېر لغتونه یو له بله ارتباط او نزدېوالی لري- ډېر داسې لغتونه پیدا کېږی چه په ظاهره بسیط معلومېږی مګر هغه په حقیقت کښې مرکب وي، ډېر داسې لغات شته چه سړي ته په سر سری نظر داسې ایسی لکه چه له کوم بل لغت سره هیڅ اشتقاقی تناسب نلری او نه پکښې ترکیبی رنګ لېدل کېږی مګر حقیقت بل راز وي چه وروسته له تحقیق او څېړنی څه نه څه معلومېږی. پدی ځای کښې باید دا هم وویل شی چه دا بحث په هره ژبه کښې په ظنی اساس باندی بنا وي او داسې نشي کېدی چه د لغاتو په تحقیق او تحلیل او دغه راز تحقیقاتو کښې سړی هېڅکله سهوه نشي یا هر څه چه وائي هغه له اعتراضه خلاص وي.

یو تن له اروپائی پوهانو څخه وائي (د هتری) په سانسکرت کښې د دختر په معنی دی چه له (ده) څخه مشتق دی (ده) په سانسکرت کښې غوا لوشلو ته ویل کېږی او هر کله چه پخوا دغه کار هغو نجونو کاوه چه مېږونه به ئې نه درلودل او د پلار په کور کښې به وې نو په همدغه نامه وبلل شوې- دا تاویل د فارسی په (دختر) کښې هم تطبیق کېږی ځکه چه (دوختن) په فارسی کښې د غوا لوشلو په معنی هم راځی نو (دخت) یا دختر ورځنې ماخوذ کېدی شي.

همدارنګه د انګلیسی کلمی (سستر) په تحلیل کښې چه (جنی) ته ویل کېږی هم وائی چه (سستر) د تارو رېشلو معنی لری او د دی لامله چه پخوا به د انګلیسی جونو کار

(c) ketabton.com: The Digital Library

تار وربښل و، نو سستر ورته وویل شوه. یو بل تن د ژبی له پوهانو څخه وائي چه (دوشیزه) په اول کښې ورې جنۍ ته ویل کیده چه په اورو به اختل کېده او له (دوش) څخه دا کلمه جوړه شویده وروسته دې لغت خپل ځای بدل کړ او د پېغلی دپاره خاص شو چه اوس وړی جنۍ ته هډو نه ویل کیږی. دغه راز تاویلات که څه هم د منلو وړ دي مګر که څوك پکښی خبرې پیدا کوی نبائی چه نور تاویلات هم پیدا کړی شی او په دغو تحلیلاتو قانع نشی.

نو کیدی شی چه زمونږ پدی بحث کښې هم ځینې داسې خبرې وی چه څوك ورته ګوته ونیسی یا کوم بل تاویل وکړی مګر پدی باب کښې د هر راز نظریاتو ښکاره کول مفید دی او د لغوی تحقیقاتو په لاره کښې ارو مرو څه رڼا پیدا کوی چه دغه دی مونږ ورباندې پیل کوو:

سپوږمۍ: په یقینی ډول ویلی شو چه دغه سپین ټیکلی (سپوږمۍ) له ډېرو وختو را ایسی د انسان توجه خپل ځانته را ګرزولې ده او په لمړیو وختو کښې ئې یو نوم ځانته پیدا کړیدی، که مونږ د پښتو په شعر او ادب کښې دا کلمه ولټوو ډېر زیاته به موله نظره تیره شی او وبه پوهېږو چه زمونږ په عامیانه او عام ادب او لنډیو کښې دومره عمومیت لري لکه چه ګل او بلبل، می او ساقی خط و خال یا دا راز نور کلمات ئې په شرقی ادب خصوصاً په فارسی کښې لري. مګر ویلی شو چه دا کلمه په لمړۍ ورځ په همدغه کیف او مقدار نه وه پیدا شوی بلکه له دوو کلمو څخه ئې ترکیب موندلی.

که مونږ د شعراً دیوانونه وګورو ډېر ځایونه د سپوږمۍ په ځای (وږمۍ) او (وږمکه) پیدا کوو او پوهېږو چه دا کلمه پخوا (وږمۍ) وه چه وروسته ورسره یوه بله کلمه (سپینه) زیاته شوی او سپوږمۍ شویده لکه چه (تروږمۍ) له توری وږمۍ ترکیب موندلی او نن لکه یوه بسیطه کلمه په نظر راځی.

لکه چه په فارسی کښې (ماه) د سپوږمۍ او د میاشتی دواړو معنی لری یا په عربی کښې (شهر) اصلاً د سپوږمۍ په معنی وه او وروسته ئې د شمسي او قمری میاشتو مفهوم پیدا کړیدی او په پښتو کښې هم میاشت سپوږمۍ او دغو معدودو ورځو ته په مشترك ډول ویل کیږی همدغه راز سپوږمۍ هم کله د میاشتی او شپو ورځو په معنی راځی چه (تروږمۍ) تورو شپو ته او سپوږمۍ سپینو او رڼا شپو ته ویل کیږی.

دلته: پدې کلمه کښې هم ترکیبی رنګ ښکاره دی که څه هم په ظاهره ډېره بسیطه ایسی- د دی لغت یو جز (دا) او بل جزئی (لته) دی چه د ځای معنی لری لکه چه د پښتو په قاموسو کښې هم په همدغه معنی قید دی. (دا) هم د پښتو مستعمله کلمه ده چه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نږدې اشاره دپاره استعمالیږی او د دواړو جزو له ترکیب څخه د (اینجا) معنی پیدا کیږی.

ځینې پښتانه (دالته) عیناً د (دلته) په عوض وائي او د (دا) الف هم نه غورځوی.

هلته- دا کلمه هم لکه (دلته) په اصل کښې (هالته) وه چه یو جزئی (ها) او بل جزئی (لته) دی لکه چه اوس هم ځینی پښتانه (هالته) د (هلته) په ځای وائي او د (آنجا) معنی لری ځکه چه (ها) بعیده اشاره ده او لته د ځای معنی لری نو د دواړو جزو له ترکیب څخه د آنجا مفهوم پیدا کیږی.

پشکال: چه د بارانو وخت او موسم ته وائي له (برشکال) څخه جوړشویدی چه (برش) په سانسکرت کښې باران ته وائی او (کال) د وخت په معنی دی برسات هم له (برش) سره اشتقاقی ارتباط لری.

تربور: دا کلمه په لمړی نظر معلومیږی چه یو جزئی (تره) او بل جزئی (بور) دی چه د فارسی له (پور) او د سانسکرت له (پوتر) یا (پتری) سره پوره قرابت لری ځکه چه په پښتو کښې هم (بور) د ځوی په معنی دی لکه چه په فارسی او سانسکرت کښې (پور) او (پوتر) همدغه معنی لری- د همدی لامله (بوره) او (بورچنده) هغې ښځی ته وائي چه ځوی ئی مړ وي او تربور هم د تره ځوی ته ویل کیږي.

ترله: دا لنډه کلمه هم له مرکبو کلمو څخه ده چه د تره لور ته ویل کیږی او له همدغو دوو کلمو څخه ئی ترکیب موندلی او ترخیم پکښې شویدی.

نهار: په پښتو کښې هغه چاته نهار ویل کیږې چه خوراك څه نلری او وږی پاته وی لکه چه وائی (فلانکی نهار دی څه نلری) یا (هغه مسافر بیګا نهار پاته شو او چا ورته څه را نه وړل) په سانسکرت او زړه فارسی کښې (اهار) طعام او خورش ته وائي چه په پښتو کښې په منفی ډول (نهار) مستعمل دی- د نن ورځی په عامیانه فارسی کښې (اهار) یو بل صورت پیدا کړی او (نار) شویدی مګر معنی ئی څه تغیر نه دی موندلی او د دې په ځای چه (بی اهار ماند) ووائی (بی نار ماند) ویل کیږی.

په پښتو کښې (ناری) هم له همدغې کورنۍ څخه دی.

ستوری: دا کلمه په پښتو کښې هماغه معنی لری چه په فارسی کښې ئی (ستاره) لری- په سانسکرت کښې (سور) هم د لمر په معنی دی چه د پښتو ستوری ته په لفظ او معنی کښې نږدی معلومیږی.

که ووایو چه (سترګه) هم له ستوری سره اشتقاقی علاقه لری ښائي چه له حقیقت څخه لری نه وي ځکه چه په پښتو کښې ستوری ته، سترګه هم وائي لکه چه د سحر

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستوری د سحر سترګه بولي، او کله چه ډېر تیاره وی نو هم وائي چه سترګه په سترګه نه ښکاري او غرض له لمړی سترګي ستوری وی.

غړوندی: څرګنده ده چه دا لغت دوه مستقل جُزَ لری چه یو جزئی غاړه او بل جزئې (وندی) دی چه وند د (بند) په معنی دی او دغه دوه توری (و، ب) په ډېرو کلماتو کښي لکه (ویاله، بیاله) یو په بل بدلېږي- په پښتو کښي (وندنی) په مستقل صورت هم مستعمل دی چه د لوخو یوه مخصوص قسم پړي ته وائي او لوګړې پکښې لوی- او ګېډی- ترې- همدارنګه (وندر) هم یو راز پړی دی چه غړوندی پکښې پراته وی او غوایان پرې تړل کېږي.

نو غړوندی بې له څه شك او شبهې د غاړی وندنی ته ویل کېږی چه تحت اللفظ ترجمه ئې (ګلوبند) دی که څه هم د فارسی په اصطلاح کښې ګلوبند یوه ښایسته امیل ته ویل کېږي چه د تزین او آرایش دپاره په غاړه کښې اچول کېږي.

وګړی: پدی کلمه کښې دوه تاویلونه په نظر راځی یو دا چه وګړی یوه کلمه ده او له ګړېدلو څخه جوړه شوېده چه د ناطق او متلفظ معنی لری- بل دا چه له (وی ګړی) څخه مرکبه ده او دوه جزَ لری چه (وی) د لفظ او قول په معنی دی لکه چه په زړوکتابو کښې ئی موږ او د (وینا) کلمه ئی هم تائید کوی او (ګړی) یا (ګری) د نسبت او فاعلیت علامه ده چه له یوې بلې کلمې سره یو ځای کېږی او داسی اسم صفت ورځنې جوړېږی چه د فعالیت معنی هم پکښې پرته وی لکه: ژرنده ګړی- لوګری- اشرګری یا داسې نور ...

د دې وروستی تاویل په لحاظ هم ویلی شو چه دا کلمه په اصل کښې د ناطق او متلفظ په معنی وه چه د انسانی حقیقی مفهوم دی، وروسته ئې په معنی کښې څه تغیر او تحول راغلی او لږ څه ئې خپل رنګ بدل کړېدی.

پیمخی: له (پی-) او (مخ) څخه جوړ شویدی چه اوس د ښکلی او ښایسته معنی لري او دومره عمومی مفهوم ئې پیدا کړی چه یوه ښایسته ټوپك ته هم پیمخی ټوپك ویل کیږي مګر په اصل کښې هغه چاته ویل کېده چه مخ به ئی په سپینوالی او لطافت کښې د پیو په شان و، چه هغه معنی په ټوپك کښې هیڅکله نه جوړېږی.

دغسې ډېر ترکیبی کلمات په پښتو کښې شته چه پس له ترکیبه ئې بله معنی پیدا کړېده او د اوسنی معنی په اعتبار د بسیطې کلمې حیث لري مګر لفظی صورت ئې ترکیبی رنګ لری لکه: یومخی چه پخپله ترکیبی معنی کښې ئی څه تحول قبول کړېدی او د همدی لامله هر سړی ته یو مخی نه ویل کېږی که څه هم هیڅوك دوه مخونه نلری

(c) ketabton.com: The Digital Library

او هر څوك د يوه مخ خاوند وی نو ويلی شو چه اوس يومخی د خپلی معنی په لحاظ چه صادق سړي ته ويل کېږی يوه بسيطه کلمه ده- همدارنګه زړه سواندی، سرتور، خوابدی، تيټ سترګی، زړه تورن، زړور، او داسی نور ...له همدغسې لغاتو څخه دي چه وروسته له ترکيبه ئې بسيط حيث پيدا کړی او دريم لغت ورځنې جوړ شويدی مګر بالعکس ځينې داسې مرکب کلمات هم شته چه لفظی صورت ئې په ظاهره بسيط معلومېږی مګر په معنی کښې ئې ترکيبی رنګ ښکاره وی لکه (څنګه چه له (څه رنګه) څخه مرکب دی او همدغه ترکيبی معنی ئې ساتلی ده.

نغری: دا لغت له (نغرل) سره اشتقاقی ارتباط لری ځکه چه نغرل د خوړلو په معنی دی او نغری هم د جوړو پخولو ځای ته وائي او احتمال لري چه په لمړيو وختو کښې به د جوړلو ځای هم همدغه و، ځکه چه دا د نانخوی خونې وروسته پيدا شويدي او په ابتدا کښې ژوندون ډېر بسيط کيف درلود او اوس هم په کلوکښې زيات خلق دناستی په خونه کښې نغری لری او نغری په غاړه ډوډی خوری.

شوملی: دا کلمه هم د پښتو له يوه مصدر سره چه (شومل) دی اشتقاقی علاقه لری ځکه چه (شومل) د څکلو معنی لری او شوملی هم د څکلو شی دی او په لفظ کښې هم دومره ورته نږدی دی چه د حرکاتو په تعديل ورځنی هغه کلمه جوړېږی چه ځينی کسان ئی اسم مفعول او ځينی ئی صفت مشبه او يا په کوم بل نامه بولی.

موږ: له (مړی) سره لفظی او معنوی تناسب لری چه په ځينو ژبو کښې نه لېدل کېږی او همدغه تناسب ته اشتقاق وائي.

مړول او مړېدل چه دوه مصدرونه دي هم له همدی مادی ماخوذ دي.

مينځل: هر کله چه ظاهری تطهير او پاکوالی په مينځلو راځی او مينځل ورته ويل کېږی نو وروسته همدغه لغت په لږ لفظی تغير د معنوی پاکوالی او تقديس و تسبيح معنی هم پيدا کړه او (مانځل) ورځنی جوړ شوه مګر څنګه چه د لغاتو د تغير او تحول سلسله تل جاری ده او هيڅکله نه قطع کېږی نو له (مانځل) څخه هم د يوه بل تحول او انتقال په اثر کښې (مونځ) جوړ شو او د صلوة معنی ئې پيدا کړه ځکه چه په مانځه کښې هم د لوی څښتن (مانځنه) شته او بې د ځان له مينځله او ظاهری تطهير څخه نه ادا کېږی.

وروسته تر دې چه د دغه لغت ټول صورتونه په نظر کښې ونيسو نو څرګندېږي چه (مينځل) نسبت ووينځلو ته اصل او مرجح دی چه بايد په ليکلو کښې همدغه يو شکل او صورت غوره شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سندره: د دی لغت اصل او ریشه په سانسکرت کښې پیدا کولی شو او پوهیږو چه دا کلمه د دوو جزو څخه مرکبه ده ځکه چه په سانسکرت کښې (ناو) اواز ته وائي او (سو) هم د (خوش) په معنی دی چه له بلی کلمی سره د اختصار په ډول یو ځای کیږی او په سانسکرت کښې ئې په همدغه ترکیبی ډول مثالونه مومو لکه (سناد) چه خوش اواز ته ویل کیږی او (سکندھ) د خوشبو معنی لری چه په دواړو کلمو کښې له (سو) څخه یوازی (س) اخستل شوی او (کندھ) سره یوځای شویدی.

نو سندره هم د دی لامله چه په ښه اواز ویل کیږی او یوه خوږه نغمه وی د لفظ او معنی په اعتبار له (سناد) سره تناسب او اشتقاقی رابطه لري.

چرګی: د نغری غاړی او ماحول ته پښتانه (چرګی) وائي، ښائي چه دا لغت له (چرګی) اخستل شوی ځکه چه په ژمی کښې اکثر ځایونه خلق د نغری شاوخوا ته د خبرو اترو دپاره راټولیږی او د نغری غاړه په حقیقت کښې د چرګی ځای وی.

غږ: دا لغت په پښتو کښې معروف او مشهور دی چه په فارسی ئی (صدا) بولی مګر څومره چه په فارسی کښې (صدا) عمومیت لری او د هر شی اواز ته ویل کیږی غږ هغومره عمومیت نلری او د انسان په آواز پورې ډېر اختصاص لری. دی لغت د نورو لغتو په جوړیدو او پیدا کیدو کښې ډېره برخه اخستېده او څو لغتونه ورځخه جوړشویدی یعنی له یوی خوا ترینه د (غږېدل) مصدر جوړ شوی لکه چه د پښتو اکثر مصدرونه له همدغسې کلماتو څخه جوړیږی له بل خوا ورځنی د (غوږ) لغت جوړ شوی چه د (غږ) اوریدلو اله ده او ټینګ تعلق ورسره لري.

څنګه چه له (غږ) څخه د (غږېدل) مصدر جوړ شوی همدارنګه له (غوږ) ځنی هم د (نغوږل) مصدر پیدا شوی چه د نن ورځې په محاوره کښې نشته مګر په پخوانیو کتابو کښې له خپلو مشتقاتو سره لیدل کیږی.

اومږی: هغه تار چه سست او بی تاوه وی (اومږی) ورته وائي لکه چه ټینګ او تاو کړی تار ته (مزی) ویل کیږی او یوه قوی او غښتلی سړی ته هم مزی وایه شی لکه چه بی قوته شی ته اومږی وائی او یوه داسی غږی ته چه حس او حرکت پکښې نه وی مړېږ ویل کیږی نو ویلی شو چه یا (اومږی) له مږی څخه جوړ شوی او یا (مږی) له اومږی څخه د نحت په اثر کښې پیدا شویدی.

پرتوګانړ: په اصل کښې د پرتوګ وانړ چه (وانړ) او (وانړکی) د پړی په معنی دی او له پرتوګ سره په اضافی ډول مرکب شوی او اختصار پکښې راغلی دی- وروسته بیا په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځینی تلفظونو کښې (ګ) په (غ) بدل شوی او (پرتوغانښ) شویدی مګر لمړی تلفظ اصل او مرجح دی.

زمکه: د دې لغت په عوض په فارسی کښې (زمین) او په سانسکرت کښې (جما) ویل کیږی. د فارسی نوم په تحلیل کښې ئې د ژبې پوهان وائي چه (زم) د یخنۍ او سردی په معنی دی چه (زمستان) هم ورځنې ماخوذ دی نو د دی لامله چه د زمکی جرم او مخ سوړ دی نو زمین ورته وویل شوه.

د سانسکرت نوم په تحلیل کښې ئې هم وائي چه (جما) له (جنم) څخه مشتق دی او جنم د پیدایش په معنی دی نو هر کله چه زمکه د ټول مخلوق د پیدایش ځای دی نو (جما) ورته وویل شوه.

په پښتو کښې (زمکه) هم دغه لمړی تاویل ښه قبلوی او ویلی شو چه په پښتو هم یخ موسم ته (زمی) وائی لکه چه په فارسی ئې زمستان بولي نو زمکه په همدغه اعتبار چه یوه سره کره ده په دغه نامه بلل شویده.

که دېته وګورو چه زمکه د ژوند او زرغونېدو ځای دی ښائی چه له دی دوو لغتو سره ئی هم څه اشتقاقی ریشه پیدا کړو.

زمکه له زیم سره هم په لفظ کښې نزدېمعلومېږی نو کیدی شی چه زمکی ته پدی لحاظ چه اوبه او زیم ورځنی پیدا کیږی زمکه ویل شوی دی.

غل: دا لغت هم له ډېرو لغاتو سره لفظی او معنوی مناسبت او اشتقاقی علاقه لری یعنی غل، غلیم، غلول، غالی، غبل، چه په فارسی ئی (دغل) بولی د یوی کورنۍ لغتونه دی بلکه غلی او غلی کېدل هم له همدغی ځانګی څخه دي.

خوله: خوړل او خواړه له (خولی) سره لفظی او معنوی تناسب او اشتقاقی علاقه لري.

ځبل: ځوبل، ځبل او ځوبلول هم یو له بله جوړ شویدی.

کسل: لکه چه (کَسَیٌ) او (کسل) یو له بله جوړ شویدی او (کتل) هم ورته نزدی معلومېږی همدارنګه لېدل او لېمه هم یو له بله ماخوذ ښکاره کیږی.

تله: تلل او تول هم له تلی سره لفظاً د معنی قرابت لري.

مېلمه: په سانسکرت کښې (مهمان) د تعظیم معنی لری او (مها) هم معظم او مشر ته ویل کیږی نو هر کله چه مېلمه هم د عزت خاوند وی او هر څوك ئی تعظیم کوی هغه هم په دغه نامه وبلل شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو کښې مېلمه چه جمع ئې (مېلمانه) راځي له (مهمان) سره پوره قرابت لری او ویلی شو چه مېلمه هم په اصل کښې (مېلمان) و، او وروسته ورځنی الف او نون لوېدلی او مېلمه شوېدی- د دی دواړو تورو د لویدلو ډېر مثالونه هم په ژبه کښې شته او زیات شواهد لری د دې کلمی مونث چه (مېلمنه) راځي هغه هم د دې خبرې اثبات او تائید کوی چه (مېلمه) په اصل کښې نون درلود او وروسته ورځنی لویدلی دی، که نه هیڅکله داسی نه کېږی چه مذکر کښې نون نه وی او په مونث کښې زیات شی.

لومه: په سانسکرت کښې (لوم) د بدن و ېښتانو ته وائی چه د پښتو لومه ورسره لغوي قرابت لری.

مشر: دا کلمه له (مها) او (مه) سره لغوی قرابت لری چه لمړی کلمه په سانسکرت کښې او دوهمه په فارسی کښې د لوی او بزرګ معنی لری.

کشر: په سانسکرت کښې (کشا) د خاشاك په معنی دی او په فارسی کښې (که) واړه ته ویل کېږی.

ورېشل: چه رېشل هم ویل کېږی د سانسکرت له (رشمی) سره چه تاروته ویل کېږی نږدی ښکاری- په پښتو کښې (رشمه) هم هغه مئین پړی ته وائی چه له تارو څخه جوړ شوی وی.

تنسته: په سانسکرت کښې تارو ته (تان) هم وائی چه د فارسی (تنیدن) او د پښتو (تنسته) ورسره اشتقاقی رابطه لری.

کلی، کلا، کور: دا دری واړه لغتونه یو له بله جوړ شوی او اشتقاقی علاقه لری، که څوك (کلا) له (قلعه) څخه مضغن بولی هغه به کلی او کور ته ملتفت نه وی.

سمسور: په پښتو کښی سمسور اوس د سر سبز او خرم و شاداب معنی لری او هر تازه باغ ته سمسور ویل کېږی مګر ښائی چه په اصل کښې به د ګلو سره چمن او ګلزار ته ویل کېده لکه چه په اشعارو کښې هم دا لغت د ګلو باغ سره زیات استعمال شویدی لکه:

باغ د ګلو به سمسور وی موږ به نه یو   د بلبلو به پری شور وی موږ به نه یو
ګله به هله ورته وکړم   چه سمسور باغ دی نورو نه نیسی ګلونه

وروسته په دغه معنی کښې تغیر او تحول راغلی او د سرسبزی معنی ئی پیدا کړېده د دې خبرې تائید او تصدیق دا هم کوی چه په سانسکرت کښې (سمن) مطلق ګل ته وائي او په فارسی کښې یوه مخصوص ګل ته ویل کېږی نو کېدی شی چه سمسور له (سم) چه د سمن مخفف دی او (سور) څخه مرکب شوی وی او اصلی معنی ئی سور ګلزار وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرون: چه د تېرې ورځې په معنی دی او کله د مطلق تېر او ګذشته په معنی راځي لکه پرون شپه، پرون ورځ، پروسکال- په سانسکرت او فارسی کښې هم نيلي او رېشې لري ځکه چه په سانسکرت کښې (پر) او په فارسی کښې (پارینه) د تېر او ګذشته معنی لری او (پار) هم په فارسی کښې تېر کال ته وائي.

اوره: اوریا، اورېدل او (اوره) یو له بله ماخوذ او مشتق دی.

مړاوی: له مړاوبی څخه مخفف دی.

مری: دا لغت په پښتو کښې دوه معنی لری یعنی هم ستونی او توتکی ته وائی او هم هغه شی ته ویل کېږی چه په فارسی ئی (موره) بولی او یوه مخصوص قسم ته ئې (مروارید) هم وائی چه په پښتو ئی مرغلره بولي.

دا لغت له (موری) سره هم اشتقاقی علاقه لری چه په پښتو، فارسی او سانسکرت دری واړه ژبو کښې د اوبو تېرېدلو ځای ته وائی.

سوی: دا لغت په پښتو او فارسی دواړو کښې ظاهری قوارې او سر و صورت ته ویل کېږی چه وائي فلانکی ښه سوی لری او مراد ورځنی دغه ظاهري وضعیت او نمود وی.

په سانسکرت کښې (سوید) چه له (سوی) سره ډېر قرابت لری د خوی په معنی دی بلکه خوی له همدغي کلمې ماخوذ دی ځکه چه دا راز ډېرې کلمې شته چه په سانسکرت کښې په (س) او په پښتو او فارسی کښې په (خ) ویل کېږی لکه خسر چه په سانسکرت کښې (سوسر، شوسر) ویل کېږی یا لکه خور او خواهر چه په سانسکرت کښې ورته(سوسری) وائي نو ویلی شو چه سوی په اصل کښې د خوی په معنی و چه وروسته ئې معنوی تحول کړی او د ظاهري قوارې مفهوم ئی پیدا کړیدی.

همدارنګه خوی د پښتو او فارسی مشترك لغت دی چه په سانسکرت کښې هم ریشه لری.

کونډه: هغه ښځه چه مېړه ئی مړ وی کونډه ئې بولي- د دې لغت د معنی په تحلیل کښې دوه نظریې د سړی فکر ته راځی چه هغه دواړه د (کونډ) د کلمې څخه ناشی دی ځکه چه کونډ په پښتو کښې برسېره پدې چه د (کونډی) د کلمی مذکر صورت دی دوه نوری معنا هم لری یعنی د غره سر او جګې خوکې ته چه ونی او بوټی نلري او بیخی وچه او سپېره وی هم کونډه ویل کېږی او بی ښکرو حیوان هم کونډ او کونډی بولی، له لمړی معنی څخه معلومېږی چه کونډه د دی لامله په دغه نامه یاده شوېده چه دا هم د مېړه دنه والي په سبب وچه وی او د زېږېدو او انتاج هیله ورځنې نشي کېدی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهمه معنی سړی ته دا القا کوی چه په پښتو کښې لکه چه بی ښکرو حیوان او بی ښاخونو ونی ته کونډ او کونډی ویل کېږی، خوار او عاجز سړي ته هم کونډ وائي ځکه چه په پښتو او فارسی دواړو ژبو کښې ښکر د قوت معنی افاده کوی لکه چه وائی فلانکی ښکر لری یائی ښکرونه ورمات کړه، که ئې له بزرګۍ ښکر شنه شی هم به دا کار ونکړی- نو هر کله چه کونډه هم په کلی او کور کښې عموماً خواره او عاجزه وی نو کونډه ورته وویل شوه.

سور: یوه مخصوص رنګ ته وائی چه په سانسکرت کښې ئی (شون) بولي- ځوك چه د تورو له ابدال سره اشنا وی او پدی باب کښې څه مطالعات لری هغه به دا خبره په آسانۍ ومنی چه شون او سور یو له بله جوړ شویدی او پوره قرابت لری ځکه چه (س، ش) او همدارنګه (ر، ن) هر وخت یو په بل بدلېږی او ډېر مثالونه لری لکه: شته، سته- رنګړی، ننګړی- او داسی نور...

کارګه: په سانسکرت کښې (کاګ) همدغه معنی لری چه په پښتو کښې ئی کارغه او کارګه لری.

بیره: چه ځینی پښتانه ویره هم وائي په سانسکرت کښې (بهی) او په فارسی کښې (بیم) همدغه معنی لری او په ریشه کښې سره شریك دي.

وړندار: د ورو ښځې ته پښتانه ورندار وائي چه له ورور او (ندار) څخه مرکب لفظ دی مګر څه تخفیف او نحت پکښې شویدی لمړی جز خو معلوم دی او تفصیل ته هیڅ حاجت نلری- دوهم جز ئی په ترکیبی ډول په (تندار) کښې هم شته چه د تره ښځې ته وائي او له تره او (ندار) څخه ئې ترکیب موندلی دی.

نو ویلی شو چه (ندار) د ښځې په معنی دی او د سانسکرت له (ناری) سره چه هغه هم همدغه معنی لری لفظی او معنوی قرابت لری.

هغومره: همدغه راز څومره، دومره، له دوو جزو څخه مرکب لغتونه دي چه یو جزئی (مره) او بل جزئی (هغه، څو، دا) دی ځکه چه (مره) د اندازی معنی افاده کوی او د دي بل جز له یو ځای کېدو سره د (آنقدر، چقدر، اینقدر) معنی پیدا کوی.

هومره هم له هغومره او هماغومره څخه مخفف دی او ترکیبی لغت بلل کېږی.

همدارنګه هغسی، داسی یا هسی هم لکه هغومره، دومره او هومره ترکیبی وضعیت لري.

بخره: په فارسی او ژند کښې (بخش) د بخری معنی لري او په لفظ کښې هم ډېر سره نژدی دی، د دغی مشترکی ریشي په لحاظ ویلی شو چه (بخره) اصلی صورت او (برخه)

(c) ketabton.com: The Digital Library

محرف صورت معلومیږی، د همدی لامله په زړو آثارو او دیوانو کښې عموماً بخره لیکل شویده.

نیمګړی: له نیم کړی څخه جوړ شوی او کاف په ګاف بدل شویدی.

یوازې:- له یو وزری څخه مخفف دی.

ونج: د ځای معنی لری لکه چه (ګرونج) د ګریو اینښودلو ځای ته وائي او داسی هم ویل کیږی چه ستا په ونج کښې مې روپی ورکړی یعنی ستا په ځای مې روپی ورکړی- نو که څوك ئی د عوض په معنی ترجمه کوی سهوه به وي.

روغبړ: چه د هر کلی معنی لری له (روغ اوسی او بړ بړ راشی) څخه د نحت په ډول جوړ شوی او له کلامه کلمه پیدا شویده لکه چه د (هرکلی) کلمه له (هر کله راشی) څخه مخففه ده.

مړوند: د لاس بند ته ویل کیږی چه له (مټ) او (وند) څخه مرکب دی- وند په پښتو کښې د بند معنی لری لکه چه د غړوندی په بحث کښې پرې خبرې وشوې- مټ هم د پښتو معروف لغت دی څوك چه د تورو او حروفو په ابدال کښې مطالعه لري هغه به دا ومنې چه (ټ، ړ) ډیر ځله یو په بل بدلیږی لکه غړی او غټې یا داسی نور نو کیدی شی چه مړوند له مټ وند څخه جوړ شی.

لالی: وار د واره د سړي فکر ته دا راځې چه (لالی) به له لعل څخه جوړ شوی او د دي لامله چه لعل یو ښایسته شی دی په پښتو کښې د معشوق او محبوب دپاره استعمال شویدی مګر زما په ګمان لالی له (ګلالی) څخه د نحت په ډول پیدا شوی دی او له لعل څخه نه دی ماخوذ. ځکه چه یو خو د لفظ په لحاظ (لالی) ګلالی ته نزدی دی او بل دا چه ګل نسبت لعل ته زیات عمومیت لری او هر څوك ئی له ښایست نه ډیر متاثر کیږی نو له دغسې کلمی نه یوه کلمه جوړول قوی احتمال لري.

ادیره: یا هدیره چه د مقبرې معنی لري ځینی کسان ئی له (هډایری) څخه ماخوذ بولی او وائي چه مقبری ته په همدغه لحاظ چه هډونه پکښې ایری خاوری کیږی هدیره بلل کیږی ځینې نور وائي چه هدیره د عربی له (حضیری) څخه جوړه شویده او د مفغناتو له جملی څخه ده.

زما په ګمان هدیره یا ادیره په اصل کښې (هادېره) وه چه (ها) د (هاغه) مخفف دی لکه چه اوس هم په ځینو محاورو کښې هاسړی د هاغه سړی یا د هغه سړی په معنی دی او د بعیدی اشارې کار ورکوی- ډېره هم په پښتو کښې د توقف او اوسیدو ځای ته وائي او د پښتو له مشهورو لغاتو څخه ده نو کیدی شی چه د دغې ډیری په مقابل کښې چه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مونږ د ژوند په حال کښې پکښې اوسېږو مقبرې ته (هادېره) ويل شوې چه پس له مړينې ورځو او د يوې ډېرې مثال پيدا کوي.

ځپوتې: ښائي چه په اصل کښې به سرپوټې وه ځکه چه ځپوتې هغه واړه ټيکرې ته وائې چه ايله سرپټوې او پوره ټيکرې نه وې نو کېدې شي چه سرپوټې ځپوتې شوې وي او يو بسيط رنګ ئې پيدا کړې وي.

څوك چه په پښتو کښې لغوي مطالعه لري او لغاتو ته ښه ځير شوي وي هغه به يقين وکړي چه د پښتو په لغاتو کښې د ترکيب و اشتقاق يوه قوې سلسله شته چه يو لغت له بل سره تړي او د هر لغت اصل او اساس په يوه ځلانده رڼا کښې ښئيي- مګر هر کله چه دغه بحث لږ څه نوې دی او دغه رڼا هم لږ څه سترګې برېښوي نو زه په ځينو لغاتو کښې خپل نظريات لا ښه نشم ښکاره کولی يعنې هغه څه چه د زړه د اشراق په رڼا کښې ئې وينم مګر د استدلال په رڼا کښې ئې نورو ته نشم ښودلی بل وخت ته ئې پرېږدم.

د مثال په ډول وايم چه ماته ځينې غټ غټ مصادر له يوه لغت څخه ماخوذ ښکاري لکه لورول او لورينه چه زما په ګمان د لور له کلمې نه پيدا شويدی ځکه چه د لورينې يو لوی مظهر ديوی مور دپاره خپله لور ده نو کېدی شي چه دغه مصدر د لور له لفظ څخه ريشه اخستې وي- همدارنګه احتمال لري چه (پېرزوينه) د (زوی) له کلمې اخستل شوې وي خو د دی لامله چه دغه راز بحثونه لا ځينې کسانو ته بدعت ښکاري او په ښه سترګه ورته نه ګوري زه وريوری نور نه ښنلم او محض د دی دپاره چه په نورو ژبو کښې هم د دغه راز تاويلاتو او نظرياتو امثال وښيم د جرجي زيدان له فلسفة اللغويه څخه د د ده ځينې نظريات د ځينې عربي لغاتو په باب کښې رانقلوم چه دغه بحث څه علمي اعتبار پيدا کړي.

دا نومورې او مشهور عالم عقيده لرې او په خپل کتاب کښې ئې پوره ثابتوی چه د عربي اوږده کلمات لکه څلور حرفي، پنځه حرفي، شپږ حرفي يا داسې نور ارومرو له درې حرفي بلکه دوه حرفي کلمو څخه جوړ شويدي- دی ډېر درې حرفي کلمات لکه ځينې ادات له دوو جزو څخه مرکب ګڼې او وائي (بين) چه د ظرفيت کلمه ده له (با) حرف جر او (اين) ظرف مکان څخه مرکبه ده همدارنګه (عند) له (عن) او (يد) څخه مرکب بولي.

کوم ادات او روابط چه په عربي کښې شته لکه حروف جاره يا داسې نور دا هم د ځينې کلماتو مخففات بولی او وائي چه دا ټول د نحت په اثر کښې له مستقلو کلماتو څخه جوړ شويدی لکه چه (با) د ظرفيت په معنی له (بيت) څخه مخفف دی ځکه چه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بيت په سرياني ژبه کښې د (بين) او (في) معنى ورکوي يعنى ددې په ځای چه (بين القبور) يا (في القبور) ووائی (بيت القبور) وائي- په کلداني ژبه کښې (بی) همدغه معنی لری چه په سریانی کښې ئې (بيت) او په عربي کښې ئې يوازی (با) يا (في) لرى نو معلومیږی چه له (بیت) څخه (بی) او له (بی) څخه يوازی (با) پیدا شوې ده.

همدغه شان يوازی لام چه له حروف جاره ؤ څخه دی له (الی) او (الية) څخه چه د جهت او ناحيې معنى لرى مخفف ګڼی او وائي چه ادات او حروف معانی د مستقلو الفاظو بقايا دي چه په مرور د زمان ئې دغه صورت پیدا کړیدی.

که سړی تتبع او لټون وکړي په نورو ژبو کښې هم دغه راز روابط پیدا کولی شی چه د مستقلو کلماتو بقايا (پاته شونی) معلومیږی لکه د فارسی (در) چه له (درون) څخه مخفف دی او اوس هم در او درون دواړه ويل کيږی لکه: محتسب را درون خانه چه کار.

غرض دا دی چه دغه کلمات او الفاظ چه مونږ پرې ګرځيږو په اصل کښې له څو محدودو اصلونو څخه د لفظی او معنوی تغير او تحول په اثر کښې پیدا شویدي او يوه اشتقاقی لاره ئې طی کړيده يعنى ځينې کلماتو د استعاری له لاری بلی معنی ته انتقال کړی او معنوی تحول پکښې راغلی دی او ځينې نورو د نحت او قلب يا ابدال په اثر کښې نوی صورتونه او آهنګونه پیدا کړیدي لکه چه زمخشری وائي د قسم په تورو کښې اصلی توری (ب) ده چه وروسته په (و) او بيا په (ت) بدل شوی دی او د يوی معنی دپاره دری صورتونه پیدا شوه- د استعاری له لاری هم يو لغت د معنی په لحاظ ډېر ځايونه نيسی او د څو لغتونو کار ورکوی.

شهر په عربی کښې اصلاً د سپوږمی په معنی و لکه چه په سريانی کښې (سهر) هم همدغه معنی لری، وروسته قمری مياشتی چه د سپوږمی په اعتبار يو له بلې بېلېږی په دغه نامه وبلل شوې او پس له هغه شمسی مياشتو ته هم شهور وويل شوه.

همدارنګه (نبی^ص^) چه پيغمبر ته وائی او د قاموسو خاوندان ئی (نبأ) يا (تنبأ) څخه ماخوذ او مشتق ګڼي چه د خبرولو معنی پکښې پرته ده په اصل کښې يوه پخوانی مصری کلمه ده چه له (نب) او (ی) څخه مرکبه ده او د کاله يا کورنی مشر ته ويل کېده نو يهوديانو هم دا کلمه واخستله او په لمړی وخت کښې ئی خپلو نيکو او پلرو ته غوره کړه مګر وروسته ئې د انبیاءؑ دپاره خاصه کړه او تخصيص ئې ورکړه.

پخوا تر دې يهوديانو پيغمبر ته (رائی) ويل چه د (بينندهٔ غيب) معنی لری.

په هره ژبه کښې الفاظ او کلمات همدغه راز آووښتی را اووښتی دی او سل رازه تغير و تحول کړی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د همدغه بدلون او اووښتو په اثر کښې له يوې ژبې څو ښاخونه او له يوه ښاخه څو ځانګې بېلې شويدي چه اوس په بېلو بېلو نومونو يادېږی او د ارتقا او تکامل په لحاظ يو له بله ښکاره فرقونه او ځانته ځانته خصوصيات لری.

د دی دپاره چه د ژبو عمومی وضعيت لږ څه رڼا شی په روستۍ بحث کښې ورباندې د اختصار په ډول غږېږو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژبو عمومی ویش

د دنیا مهمې ژبې په درې لویو او مهمو برخو بېلېږي چه هره برخه یو لوی اصل بلل کېږي او ځانته ځانګې لری چه دلته د یوی مختصرې نقشې په رڼا کښې ښودل کېږي.

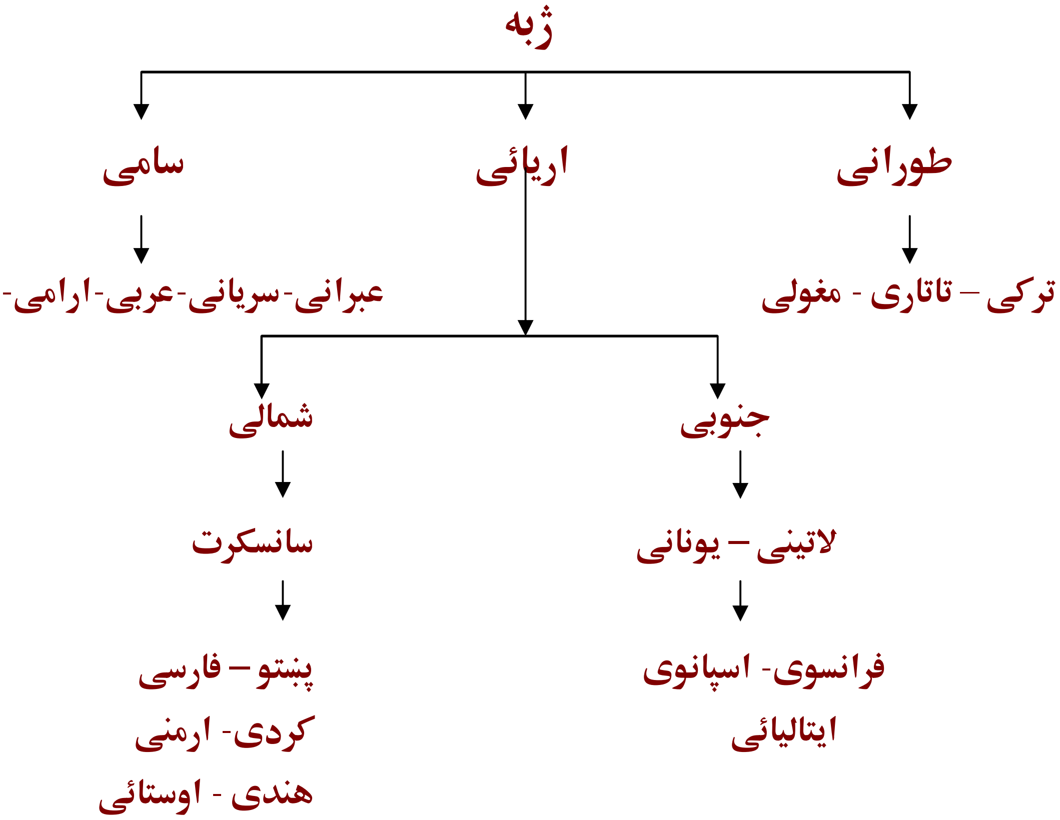

دا پورتنی ویش او تقسیم د ټولو محققینو په نزد په همدغه یو راز نه دی یعنې د ځینې ژبو په باب کښې څه اختلاف نظر شته او یدې باب کښې چه پښتو لکه فارسی او هندی د سانسکرت یوه څانګه ده پښتانه پوهان نور نظریات لري. یعنی دانشې منلی چه پښتو هم د سانسکرت هغه راز څانګه ده لکه فارسی چه ده، ځکه دا دواړه ژبی له سانسکرت سره یو راز شباهت او یو ډول خپلوی نلری، لکه چه د مخه د پښتو او سانسکرت په بحث کښې هم څه اشاره ورته وشوه چه د ځینی عمومی او مشترکو صفاتو په لحاظ مونږ پښتو او سانسکرت لکه دوه لوی ښاخونه او فارسی لکه یوه څانګه بللی شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمونږ مطلب له دې نقشې څخه يوازې هغه عمومي رڼا ده چه د ژبو لرى او نږدى قرابتونه په کُلى او اجمالي ډول ښئي.

که مونږ د ژبو په شاوخوا کښې تحقيق او پلټنه شروع کړو راته به څرګنده شي چه هره ژبه له بلې سره د خپل قرابت په اندازه لږ او ډېر نزديوالى او خپلوى لري يعنې يوه اريائى ژبه هم له يوى سامى ژبې سره په ځينو لغاتو کښې لږ لږ قرابت ښئى مګر په هغه اندازه نه چه اريائى ژبې ئې پخپل مينځکښې لري ځکه چه د دوى خپلوى پخپل کور کښې زياته او ټينګه ده.

وګورئ! د لاتينى ژبى (اِس) د سانسکرت (اَس) د فارسى (است) د پښتو (سته) چه ټول په يوه معنى دى يو له بله خومره قرابت لري مګر دا قرابت په يوه سامى ژبه کښې لږيږى او دغه ريشه په عربى کښې يوازى په مغنى صورت مومو يعنى تنها په (ليس) کښې چه (لا) نافيه ده (ايس) د وجود په معنى ګورو او په نورو ځايو کښې ئى څه پته نشته.

همدارنګه د لاتينى (مېتر) د يونانى (ميتر) د سانسکرت (ماترى) د پښتو (مور) د فارسى (مادر) د انګليسى (مدر) چه ټول يوه معنى لري په اشتقاقى ريشه کښې نسبت د عربى (ام) د چينى (مو) او د قبطى ژبى (ماو) ته زيات قرابت لري.

ژبې د تعبير او افادى په لحاظ دوه ډوله دي چه مترقى او غير مترقي ئې بولي يعنې هغه ژبې چه مطالب پکښې ادا کيږي او د انسان ډېر احتياجات رفع کوي هغې ته مترقى وائي او هغه بله غير مترقى بلل کيږي، مترقى ژبې بيا د تعريف او اشتقاق د قابليت په لحاظ دوه رازه دي چه متعرفه او غير متعرفه ئي بولي.

متعرفه ژبې هغه دي چه تعريف او د کلماتو تغير د الحاق او ادراج په صورت پخپله اصل کلمه کښې قبلوي او په دوو لويو ښاخونو بيليږى چه اريائى او سامى ئې بولي.

غير متعرفه ژبې هغه دي چه په اصل بنا يعنې په نفس کلمه کښې تغير نه قبلوي او اشتقاق ئې د اداتو په الحاق اونښلولو صورت مومي لکه چه په ترکي ژبه کښې (ياز) کتابت او ليکلو ته وائي او ماضىئې د (دى) په نښلولو جوړيږى يعنى (يازدى)ويل کيږي- که چيرى له دغى ماضى څخه بعيده ماضى جوړوى نو يوبل دى ورسره يوځاى کوى او (يازيدى) وائى چه (يازدى) د وليکه معنى لري او (يازيدى) د ليکلى و په معنى راځي. کله چه جمع ورځنې جوړوى نو د جمع ادات (لر) ورباندى زياتوى او (يازيدى لر) وائي او که غواړى چه نفى پرى داخله کړي نو د نفى ادات (م) د اصل کلمې او د ملحقاتو په مينځکښې راوړى (يازمديلر) وائي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کومې ژبې چه له ترقۍ څخه لرې لوېدلي دي هلته ادات او د ارتباط حروف هم لږ دي او همدغه سبب دی چه په ځینې ځایو کښې ددې په ځای چه ووائی سړی ئې په لرګی ووازه- داسی وائي سړی ئي وواژه او لرګی ئې استعمال کړ یعنې د (په) په ځای یوه جمله استعمالوي.

د سامی ژبو یو واضح صفت دا دی چه د حرکاتو په تغیر د لغت معنی هم تغیر خوري او بله معنی پیدا کوی لکه (قَتَل، قُتِل، قَتلٌ) چه لمړی معلوم فعل دوهم مجهول فعل او دریم مصدر دی.

مګر بې د حرکاتو له تغیره بل فرق نلري او که حرکات لږ څخه اوړده شی نورې معناګانې هم پیدا کوي لکه (قاتل، قتول، قتیل) یا داسی نور ...

سامی او آریائی ژبې په دې یوه صفت کښې اشتراك لری چه دواړه د الحاق صورت د اشتقاق قابلیت لري مګر د سامی ژبو امتیاز دا دی چه د اشتقاق مهمه برخه ئې د حرکاتو په تغیر صورت مومي او هغه ادات چه مستقله معنی لری، هغه په یوی کلمې پورې نه نښلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژبو عمومی تاریخ

د ژبو تاریخ په دوو دورو باندې وېشل کېږی چه یو ې دورې ته تقلیدي او بلې ته نطقی دوره وائي.

په تقلیدی دوره کښې انسان له خپلو مقاصدو او اغراضو څخه د تقلید په ډول تعبیر کاوه یعنی که کله به ئې غوښته چه له یوې شبح څخه تعبیر وکړي نو د هغی صفات او وضعیت به ئې د تمثیل او تصویر په ډول ښکاره کول او په دغه راز به ئې نور پوهول. په دغه دوره کښې ژبې د طبعي اصواتو او اشاراتو څخه عبارت وه، او الفاظو یو بسیط وضعیت درلود چه د اسم او فعل و حرف فرق پکښې نه کېده. اشتقاق او تعریف هم نه وه لکه چه اوس هم ځینې ژبې دغه حال ته نزدې دي او په ځینو ځایو کښې لکه استرالیا او جنوبی امریکا بعضې خلق له خپل ټولو اغراضو تعبیر نشی کولی او له اشارتونو کار اخلی د همدې لامله د شپې له مخې یعنی په تیاره کښې د دوی مفاهمه نسبت ورځی ته تفاوت پیدا کوی. په اعدادو کښې هم د یوه او دوو دپاره کلمات لري او نور عددی الفاظ وروسره نشته یعنې یوه ته (نتات) او دوو ته (نایس) وائي نو که وغواړی چه دریم عدد هم افاده کړی یو او دوه سره جمع کوی (نایس نتات) وائی چه تحت اللفظ ترجمه ئی دوه او یو، راځی. همدارنګه د څلورو په ځای (نایس نایس) وائې او د پنځو په ځای (نایس نایس نتات) ویل کېږی چه (دوه دوه یو) ئې تحت اللفظ ترجمه ده ...

د ځینې معنا ګانو دپاره چه الفاظ نلری صلابت د تیرې په کلمه ئی افاده کوی او په دغه ډول خپل مطالب افاده کوی.

نطقی دوره:

په دې دوره کښې لغاتو لفظی تحول قبول کړی دی او د قلب و ابدال او نحت په اثر کښې ژبه له تقلیدی اصواتو مستقلو الفاظو ته را نقل شوېده مګر ادات او حروف او اشتقاقی صیغې پکښې نه وې او د اسم و فعل و حرف فرق پکښې هم نه کېده بلکه د قرینې په اعتبار یولفظ کله داسم، کله د فعل او کله د ادات په ډول استعمالېده. وروسته چه لغاتو په دوهمه درجه ارتقا وکړه نو د اسم او فعل په مینځکښې تمیز وشو مګر ادات او روابط لانه و پیدا شوي او نه اشتقاقی صیغې جوړی شوی وې، نو د اداتو او حروفو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځای په مستقل کلمات ویل کېده لکه چه چینیان اوس هم د حرف جر (فی) معنی د وسط او مینځ په کلمه افاده کوي یعني د دې په ځای چه په کور کښې ووائی د کور د مینځ وائی او کله لا د یوه ادات په ځای یوه جمله هم استعمالوی لکه چه د مخه ئې یو مثال وښودل شو.

په دریمه درجه کښې چه لغاتو د ترقۍ بله مرحله طی کړه نو له الفاظو څخه حروف او ادات پیدا شوه او له اسماٴ او افعالو څخه حروف وزیږېدل خو سره له دې په افعالو کښې د جنس او عدد فرق نه کېده لکه چه اوس هم په پخوانیو مصری لغاتو (هیروګلیف) کښې د جنس او عدد تمیز نشته او هغه ادات چه په اریائی او سامی ژبو کښې شته په مصری ژبه کښې نشته.

په څلورمه مرحله کښې د جنس تمیز (مذکر، مونث) او عدد تمیز سره له اشتقاقه په ژبو کښې پیدا شو او وروسته تر دغې مرحلې په بله دوره کښې اعرابی تمیز په ژبو کښې ښکاره شو چه د کلمی د احوال له تغیر سره تغیر مومي لکه چه په عربی، یونانی، لاتینی او آلمانی ژبو کښې ئې وینو او په پښتو کښې هم لږو ډېر لیدل کېږي.

څنګه چه جرجی زیدان د ژبو او لغاتو په باب کښې خپله نظریه ښکاره کوي وائي چه د جنس تمیز یعني تذکیر او تانیث په ژبه کښې یو حادث شی دی او د عدد تمیز هم حادث دی، د همدی لامله تذکیر او تانیث په ژبو کښې تفاوت لري یعني په ځینو ژبو کښې ډېر او په ځینو کښې بیخی نه وي.

د ماضی او مضارع په اشتقاق کښې هم وائي چه یو لغت په لمړی وخت کښې له ماضیت او مضارع والی څخه خالی و، یعنی (ذهب) چه اوس ماضی بلل کېږی پخوائی د مطلق ذهاب معنی لرله او د زماني مفهوم پکښې نه و پروت نو که چېرې به ویونکی غوښته چه دغه ذهاب (تګ) په تېر وخت کښې وښیٴ اول به ئې (ذهب) ویلی او وروسته به ئی ضمیر راووړ یعنی (ذهب انت) به ئې ویلی او که به ئې مستقبل وخت په نظر کښې و، نو (انت ذهب) به ئې ویل یعنی د کلماتو د تقدیم او تاخیر په ذریعه به ئې ماضی او استقبال ته اشاره کوله، وروسته ورو رو د نحت په اثر کښې ضمایرو خپل ځیني اجزا وغورځول او یوازی (ت) پاته شوه چه (ذهبت) او (تذهیب) ورځنی جوړ شوه.

پدې ټولو خبرو کښې مطلب دا دی چه هرې ژبې د هغه تغیر او تحول په اثر کښې چه د ارتقا او تکامل په لاره کښې ارو مرو پېښېدونکی دی خپله ذخیره زیاته کړېده او هره ژبه د خپل موجوده وضعیت په رڼا کښې پېژندل کېږی چه د ارتقا څومره مراحل ئې طی کړیدی او د تکامل کومې دورې ته رسېدلی ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوم لغات چه مونږ اوس پرې کړېږو تر اوسه ئې ډېر رنګونه پيدا کړى او راز راز تحولات پکښې راغلى دى.
لکه چه په يوه باغ کښې د ځينې بوټو او ونو څخه نور نيالګي پيدا کېږى او هغه بيا نوى نيلى هرې خواته ځغلوى همدارنګه لغات هم دى چه د ترکيب او اشتقاق په اثر کښى خپل تعداد زياتوى او وخت په وخت ډېرېږي.
په يوه ژبه کښې که ځينې نوو کلماتو ته احتياج پيدا شي نو له هماغه کلماتو څخه جوړېږي چه په ژبه کښې وى او خلق ئې وائي.
کوم وخت چه په مکسيکو کښى لمړى ځل بېړى وليدل شوه نو وار دواره ئې ورته (اکالى) وويل او دغه نوى شى ئې په دغه نامه وباله چه د اوبو کور ئې ترجمه ده يعنى د دغه شى له ليدو سره سم د خلقو ذهن ته دا راغله چه دا يوه کور دى چه په اوبو کښى سرى پکښى اوسېدلى شي.
په پښتو کښى چه ورته (بېړى) وائي ښائي چه پښتانه ئې د ليدو په وخت کښې د ماټو ګانو وضعيت ته متوجه شوى وى چه هغوى د بېړى چلولو په وخت کښى ډېره بيړه او جديت کوي چه بيړى ژر راواوزى او اوبه ئې ډېر ښکته يونسي.
په ځينې ژبو کښې غشى ته د ليندى ځوى وائي. ځينى خلق چه په قهر او غضب شي نو وائي چه په سينه کښې مې هډوکى را جګ شو لکه مونږ چه وايو په سترګو مې ورته توره شپه شوه. غونى مې زيږه شوه يا داسى نور ... او غرض مو د قهر او غضب حکايت وي نو ويلى شو چه په هر ځاى او هره ژبه کښې د تعبير او افادى ډولونه بېل دي چه د هغوى په حياتى او عقلانى خصوصياتو پورې اړه لرى او د لغاتو پيدايښت هم له دغه تاثير لاندې وي، همدغه د تعبير او افادې بېلوالى او بل راز والى دى چه په هره ژبه کښې سرى ځينې خصوصيات وينې چه هغه د يوې ژبې سبك له بلې ژبې څخه بېلوى او د ژبو مميزه صفات ئې بولي.
مونږ د يوې ژبې لغتونه په بله ژبه ترجمه کوو مګر دا ترجمه عيناً هماغه کيف نلرى او نه پکښې هغه ادبي او انشائى رنګ و آهنګ په هغه اندازه ساتل کېږي ځکه چه لغات او اصطلاحات، تعبيرونه او متلونه تراکيب او جملات په ژبو کښې اړو مرو بل راز کېږي او بڼه ئې اوړى. هغه لغتونه چه په يوه ژبه کښې ځينې معانى د نورو لغاتو په مرسته او ګډون ادا کوي په بله ژبه کښې ئې نشي ادا کولى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لغاتو تغير او تحول

لکه چه انسانان او وګړي د عصر او زماني په لحاظ يا د هيوادونو په اعتبار ظاهرى او معنوى تغيرونه قبلوى يعنې کله لنډې او کله اوږدې جامې اغوندي، يو وخت يوه شى ته په ښه سترګه ګورى او بل وخت ئې په بد نظر وينى، کله له چا سره مينه او محبت لرى او کله ورسره دښمني کوي يوه ورځ يوى خواته روان وى او بله ورځ بل لور ته مخه کړى همدغه راز لغات او کلمات هم دي خو ځينې الفاظ لکه صورت پرست اشخاص د لفظي او ظاهرى تغير استعداد لري او د زمان و مکان په اغيزه ئې بڼه او څېره بدلېږي او ځينې نور د معنوى تحول استقبال په ښه شان کوى او په معنى کښې ئې ژر ژر بدلون راځي، ځينى لغتونه داسې هم وي چه په دواړو خواو کښې تحول قبلوي او نور لغتونه ورځنې پيدا کيږي.

کوم معنوي تحول چه په لغاتو کښې پېښيږي هغه اکثره داسې وي چه يوه لغت له حسي دلالت څخه معنوى دلالت ته انتقال کړى وي لکه (پرېکړه) چه په اصل کښې د ظاهرى قطع دپاره وضع شوى او په حسى امورو کښې استعمالېده مګر وروسته د جګړو او خصوماتو فيصلى ته هم وويل شوه او يوه بله معنى ئې پيدا کړه.

د لفظي تحول مثالونه هم په ژبه کښې ډېر دي لکه: پښه، خپه- ژبه، زبه، جبه- غګ، ژغ- يا داسى نور ...

چه اوس د ځينو تغير او تحول ښکاره دى او د ځينو لړ څه له نظره پټ ايسي چه هر څوك ورته نه ملتفت کيږي.

هر کله چه د لفظي تغير مثالونه ډېر دي چه په لغوى څېړنه کښې د بدلېدونکو ځاى بدلوونکو او لوېدونکو تورو په بحث کښې وښودل شوه او پدې کتاب کښې هم د پښتو او سانسکرت د لغوى قرابت په بحث کښې ډېر داسې مثالونه راغله چه د لفظي تغير او تحول په اثر کښې له يوه اصل څخه جوړ شوي او دوه صورتونه ئې پيدا کړيدي نو دلته يوازې د معنوي تحول ځينې نمونې ښيو:

سيخ: په اصل کښې د اوسپنې يوې سمې او اوږدې آلې ته ويل کيږي چه د نغرى اور پرى لړي، وروسته ئې په پښتو کښى معنوى تحول وکړ او د سم (راست) معنى ئې پيدا کړه چه سخول مصدر هم ورځنې جوړ شو او ډېر اشتقاقات ورځنې کيږي.

اسك: زما په ګمان دا کلمه له (هسك) څخه د لفظى تغير په اثر کښې جوړه شوېده او ددې لامله ئې د فرعى معنى پيدا کړېده چه په دغه راز فرعه کښې د يوه شى هسکولو ته هم ضرورت پېښېږى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوزه: اصلی معنی ئې همدغه د استشمام او تنفس آله ده چه د دواړو سترګو ترمینځ واقع ده او د مخ له اعضاؤ څخه حسابېږي.
مګر وروسته ئی د ننګ معنی هم پیدا کړېده او څوك چه یو داسې کار وکړي چه ننګ پرې په ځای کېږي نو وائي چه پوزه ئې په ځای کړه.
اوربدل: د یوه غږ آواز او احساس ته ویل کېږي چه د غوږو په ذریعه کېږي مګر وروسته ئی په مفهوم کښې د قبول معنی هم زیاته شوېده او خبره اورېدل د خبرې منلو په ځای ویل کېږي.
نغوړل: دا مصدر چه له غوږ څخه جوړ شوېدی او د شنیدن معنی لري وروسته ورځنې د لفظی تغیر په اثر کښې (نغوتل) جوړ شویدی چه هغه هم داسې اورېدلو ته وائی چه قبول او منښت ورسره وي یعنی له لفظی تغیر سره یو ځای معنوی تغیر هم پکښې لږ څه راغلی دی او په اخره کښې ئې د پیروی معنی ته انتقال کړی لکه چه (نغوته) په همدغه معنی استعمال شوېده.
تیاره: دا لغت چه د ظلمت معنی لري او بنائی چه په آریائی ژبو کښې مشترکه ریشه ولري د یوه څه لفظی تغیر په اثر کښې ورځنې (تور) جوړ شوی چه یوه مخصوص رنګ ته ویل کېږي او د سپین په مقابل کښې راځي ځکه چه هغه له تیارې سره شباهت لري، وروسته تر دې بیا تور یو بل معنوی تحول وکړ او د تهمت معنی ئې پیدا کړه ځکه چه پخوا به د داسې خلقو چه د یوه بد او ناوړه کار نسبت به ورته وشو مخونه تورېدل او په کلو کښې به ګرزول کېده نو مخ تورېدل د ګناکارۍ علامه وګڼل شوه او په پښتو کښې ګناکار ته مخ توری او تور مخی وویل شوه.
مخ: په اصل کښې ئی دغه معنی نه درلوده لکه چه اوس ئی خلق ورځنې اخلي او د لحاظ و خاطر په معنی ئی استعمالوی.
وچ: د لوند په مقابل کښې وضع شوېدی او اصلی معنی ئی (خشك) دی چه د لمر د حرارت او تودوالی تاثیر ګڼل کېږي مګر نن ئې دومره تعمیم پیدا کړی دی چه یوه داسې علمی مضمون ته چه ادبی خوږوالی پکښې نه وی هم وچ مضمون وائي او نږدې ده چه د خاص معنی هم افاده کړي لکه وچ قانوني سړی یا وچ زور چه د نن ورځې په محاوره کښې ویل کېږي او غرض ورځنې خالص وي.
ژبه: اوس ئی د وعدې او عهد و پیمان معنی هم پیدا کړه لکه ژبه کول چه د عهد کولو معنی لري مګر اصلی معنی ئې همدغه د ګړېدو او عهد کولو اله ده چه وروسته الفاظو او کلماتو ته هم وویل شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تود: اصلي معنى ئې حرارت او ګرمى ده چه د اور يا لمر په اثر کښې پيدا کېږي مګر وروسته ئې د شدت معنى هم پيدا کړه يعنې شديد جنګ ته هم تود جنګ وويل شوه او تود مجلس لا هم ويل کېږي.

سور: اصلاً يوازې دغه مخصوص رنګ ته ويل کېده وروسته د قهر او غضب په معنى سور کېدل استعمال شو او کله چه دوه تنه يو بل ته په قهر شي نو وائي چه يو له بله سره شول.

مړ: دې لغت هم ورو رو او وخت په وخت ډېرې معنا ګانې پيدا کړې او په ډېرو ځايو کښې استعمال شو يعنې څنګه چه يوه بې روحه کالبوت ته مړ ويل کېږي همدارنګه د اور صفت هم کېدی شی او وائي چه اور مړ شو. اور ئې مړ کړ.

مړې اوښکې- مړې خبرې- مړې سترګې- لا هم ويل کېږي او په داسې ځايو کښې استعمالېږي چه د حقيقي مرګ و ژوند هېڅ تصور پکښې نه کېږي ځکه چه حيات او ممات ته دومره عموميت نشو ورکولی چه له مطلق جسم او جوهر څنې هغه خواهم تجاوز وکړي او اعتراضو ته وويل شی يعنې خبرې پرې وستايو.

لاره: څرګنده ده چه د سبيل او طريق معنى لري مګر څومره چه په دغه معنى شهرت لري همدومره رسم و رواج، دود و دستور ته هم ويل کېږي- کله چه کوم پښتون د يوه ټبر مخصوص عادت او عرف بيانوی نو وائي چه په دوی کښې دا لاره تېره ده- کوم د روغې او جوړې قوانين چه په پښتنو کښې شته او جاری دی هغه هم لار بلل کېږي د همدې لامله په دې نږدې وختو کښې د پښتو ګرامر ته چه د ژبې قوانين بيانوي د پښتو لياره وويل شوه.

غاړه: هر څوك پوهېږی چه اصل معنى ئې (ګردن) دی مګر ورو رو ئې دومره تحولات کړيدی چه اوس ئې نيلې اوښاخونه ډېرو ځايو ته رسيدلی دی يعنې په حسی خوا کښې ئې دومره تعميم پيدا کړی چه د سرك غاړه، د سيند غاړه، د نغری غاړه او دا راز نور ډېر صورتونه او ترکيبونه ئې پيدا کړيدی خو يوازې په همدغه يو راز عموميت ئې اکتفا نه ده کړې په معنوي خوا کښې ئې هم تحول کړی او په داسې ځايو کښې لکه: پورېه غاړه مېړ مرداره- د ذمې معنى لري او غاړه بندېدل لا يو بل مفهوم هم ادا کوي.

له بلې خوا غاړکی- غاړه په غاړه کېدل- غاړه اېښودل د هر چا په غاړه تلل يا د هر چا په غاړه ژړل- نور ډېر اصطلاحی او لغوی معاني هم ښئی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ختېه: مشهور لغت دی چه د (گل و لای) معنی لری، وروسته د دې لامله چه بنیادم له خاورو او ختېو پیدا شویدی او د انسان اصل بلل کېږی د اصل او نسب په معنی هم استعمال شو لکه چه وائی په ختېه ښوك دی او غرض ئې د نسب پوښتنه وي.

کله لا ختېه د خرابۍ معنی ورکوی او داسی هم ویل کېږی چه طبیعت مې ختېه دی او مطلب ئی د طبیعت خرابی وي.

که مونږ د لغاتو دغه راز مجازی او اصطلاحی معاني لټوو پدې کښې هېڅ شك نشته چه دا بحث زښت ډېر اوږدېږي او هر څومره چه دا کتاب غټوو هغومره غټېږي.

دا ټول معانی چه نن تاسې ته مجازي او اصطلاحي معلومېږي څه زمانه وروسته حقیقی رنګ پیدا کوي او ښوك ئې بیا نشي پېژندلی، ډېر ځله مجاز د حقیقت ځای نیسي او حقیقی معنی خوري، ډېر مخصوص اصطلاحات عمومیت پیدا کوی او د نحت او ابدال په اثر کښې د لغاتو ځای نیسي ځکه چه ژبه په هر وخت کښې او په هر ځای کښې د لفظی او معنوی تحول خواته روانه ده او هېڅ کله دا سیر نه قطع کېږي.

څنګه چه شاعران او عاشقان له خپلو معشوقو څخه راز راز تعبیرونه کوي یعنې کله ورته د ګلو لښته وائي او کله ئې زړکه او هوسۍ یا شنه کوتره بولي او دغه راز سل رنګه خطابونه ورته کوی. ښوك ئې له سترګو ډکې تمانچې او ګولۍ جوړوي او ځینې ئې له زلفو تورماران او منګری ساز وي همدغه شان عام وګړي هم پخپلو خبرو کښې راز راز تصرفات کوي او خپل تعبیرات بدلوي ځکه چه انسان په اصل کښې داسې پیدا شوی دی چه باید زاړه بوتان مات کړي او نوی پیدا کاندی، په هر څه کښې تصرف وکړي او هر شی ته نوي جامې واغوندي د همدې لامله هر وخت او په هر شی کښې تجدد او نوی والی غواړي او شاعران یا لیکونکی هم کوښښ کوی چه نوی مضامین او نوی تعبیرات پیدا کړي نو د دغه مطلب دپاره الفاظو ته هم نوی رنګ چه په تعبیراتو کښې غرابت پیدا شی او معانی هم خپل لباسونه نوی کړی.

سړی چه د کلماتو دغه راز توالد او تناسل په نظر کښې ونیسي هغه به باور وکړي چه که د جهان لوی لوی دریابونه توره سیاهی شي او د آسمان له ستورو څخه قلمونه جوړ شی بیا هم هغه کلمات چه د علم او پوهې په دنیا کښې پیدا کېږي او د لوی خدای په علم کښې شته تمامښت نلري په همدغه ځای کښې انسان خپلې محدودې احاطې ته ملتفت کېږي او یقین کوي چه زه لکه شیدا بلبل د دې لوی جهان په نا محدود باغ کښې د یوه ګل په پاڼو کښې مطالعه لرم او زما نغمه د همدغه یوه ګل د جلوی اثر دی نو

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چیری زما په دغه نغمه او کوچنی اثر کښې څه سهوې وی هغه به هوښیاران معاف وبولي او دا وینا به لکه د بلبل نغمه د تش آهنګ په لحاظ خوښه کړي.

پای

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library